

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
Філологічний факультет
Кафедра української літератури**

**ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРИТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ТЕМАТИКИ
У ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ
Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка II курсу, 601 групи
заочної форми навчання
спеціальності 014 Середня освіта
(українська мова та література)

Трачук Юліта Святославівна

Керівник:

кандидат філологічних наук,
доцент Попович О.О.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № ____ від _____ 2024 р.

Зав. кафедрою _____ доц. Валентин МАЛЬЦЕВ

Чернівці – 2024

Анотація

Трачук Ю. С. Художня інтерпретація історичної тематики у творчості Осипа Маковея. – На правах рукопису. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024. 87 с.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано доробок українського письменника О. Маковея з погляду його художньої інтерпретації історії України та Буковини зокрема. Окреслено тематичний зміст поетичної збірки «Подорож до Києва» (1917), прозової збірки «Пустельник з Путни» (1909) та піддано літературознавчому аналізу історичну повість «Ярошенко». Сформовано загальну концепцію методичних засад вивчення творчості О. Маковея в ЗЗСО на уроках літератури рідного краю.

Ключові слова: методика, методичні рекомендації, концепція, літературознавчий аналіз, поезія, проза, історичний дискурс.

Summary

Trachuk Yu. S. Artistic interpretation of historical themes in the work of Osip Makovey. – On the rights of the manuscript. – Yuriy Fed’kovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024. 87 p.

The qualification paper considers the works of the Ukrainian writer O. Makovey in terms of his literary interpretation of the history of Ukraine and Bukovyna in particular. It outlines the thematic content of the poetry collection “Journey to Kyiv” (1917) and the prose collection “The Hermit from Putna” (1909), as well as regards from the literary perspective the historical novella “Yaroshenko”. The paper presents a common concept of methodological principles for studying the works by O. Makovey in general secondary schools at the lessons of the literature of the native land.

Key words: methodology, methodological recommendations, concept, literary analysis, poetry, prose, historical discourse.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Юліта ТРАЧУК

ЗМІСТ

ВСТУП.	3 - 7
РОЗДІЛ I. Осмислення історії України у поетичній збірці «Подорож до Києва».....	8 - 18
РОЗДІЛ II. Історичний дискурс Буковини за збіркою прози «Пустельник з Путни та інші оповідання».....	19 - 29
РОЗДІЛ III. Хотинська битва 1621 року у повісті «Ярошенко».....	30 - 56
3.1. Джерела та історична основа твору.....	30 - 40
3.2. Особливості композиції повісті.....	40 - 44
3.3 Образи-персонажі.....	44 - 56
РОЗДІЛ IV. Методичні рекомендації щодо вивчення творчості Осипа Маковея	57 - 74
ВИСНОВКИ	74 - 78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	79 - 84

ВСТУП

Останні десятиліття XIX – перші два десятиліття XX століття – надто цікавий та водночас складний для наукового осмислення період в історії української культури та літератури зокрема. У складних суспільно-політичних умовах бездержавного українського народу національна література виявила небачену живучість і була вагомим чинником у боротьбі за незалежність від російської та австрійської імперій. Понині залишаються невідомими чи маловідомими окремі сторінки, що пов'язані з творчою діяльністю українських письменників зазначеної епохи.

На середину 80-х років XIX ст. – першу чверть XX ст. припадає творчість Осипа Степановича Маковей (1867-1925). Він належить до покоління учнів Івана Франка, які переважно дотримувалися реалістичних традицій, хоч у їхній творчості вже відчутними були віяння європейського модернізму. І. Франко цілком заслужено назвав його «талановитим новелістом і поетом», зарахував до когорти такої «різнобарвної китиці індивідуальностей» кінця XIX – початку XX ст., як Леся Українка, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська та ін. [66].

Осип Маковей – талант різнобічний. Основу його письменницького доробку складають поетичні, прозові та публіцистичні твори. Він відомий як авторитетний літературознавець та редактор кількох періодичних видань, а саме: «Зоря» (1894-1895), «Буковина» (1895-1897), «Літературно-науковий вісник» (1898-1899). Також О. Маковей був талановитим педагогом, перекладачем, етнографом і фольклористом. Письменник у своїй творчості відстоював реалізм, хоч у нього були і твори, що наближали його до модерністів кінця XIX – початку XX ст.

Важливу роль у становленні О. Маковей як письменника відіграв І. Франко. Саме Каменяр заохотив юного гімназиста до творчості, посприявши у публікації його перших поетичних спроб у львівській «Зорі».

Творчий, науковий доробок О. Маковей має свою долю. У повному обсязі він поки що не дійшов до читача, а, відповідно, і не поцінований

належним чином. Чимало дослідників повоєнного часу зверталися до творчості О. Маковей, наприклад, Й. Кріль [20, 21], Мельничук Ю. [36, 37]. З початку 50-х років дослідженням життєво-творчого шляху мало відомого для загалу письменника займався Олекса Засенко, пишучи статті, готуючи до видання його твори. Лише наприкінці 60-х років вченому вдалося видати монографію «Осип Маковей (Життя і творчість)» [13]. Найбільшу активність в дослідженні життєвого шляху і творчості О. Маковей виявив випускник Чернівецького університету, а згодом і аспірант кафедри української літератури Федір Погребенник, який ще в 1957 році в газеті «Радянська культура» надрукував свою першу статтю «Осип Маковей – редактор. [До 90-річчя від дня народження Осипа Маковей (1867-1957)]» [43], а в 1960 р. після захисту кандидатської дисертації підготував і видав критико-біографічний нарис про письменника [44]. Вада усіх матеріалів про Осипа Маковей, як і про тисячі інших українських майстрів пера, полягає в тому, що вони писалися в умовах радянської комуністичної цензури. Навіть напередодні здобуття незалежності Україною, у 1990 році, коли до друку О. Мишанич готував найповніше на сьогодні двотомне зібрання творів О. Маковей, через ідеологічні перепони неможливо було включити весь доробок письменника і літературознавця. Поза увагою дослідників аж до 1998 р. залишалася поетична збірка О. Маковей «Подорож до Києва», збірка прози «Пустельник з Путни й інші оповідання». Лише в 1998 р. Ф. Погребенник здійснив перевидання цієї глибоко національної за своїм духом збірки [33], а В. Антофійчук упорядкував, написав вступну статтю та примітки і перевидав збірку з історичного минулого Буковини «Пустельник з Путни та інші оповідання» [34].

Сучасний чернівецький дослідник О. Попович, автор монографічного дослідження «Осип Маковей – критик та історик літератури» [56], дослідив літературно-критичний доробок письменника.

Активну участь у студіях над творчою спадщиною О. Маковей на початку XXI століття беруть львівські дослідники. Так у 2007 р. свій творчий

проект реалізували Богдан та Наталя Тихолози [62], а Михайло Гнатюк звернувся до характеристики О. Маковея як письменника, редактора та літературознавця [8], а також громадського діяча та публіциста [9].

Актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Важливою частиною творчого доробку О. Маковея є проза. Тут найяскравіше виявився його оригінальний талант. Як прозаїк, він мав досить широке коло улюблених тем, свій спосіб спостереження життєвих явищ. Часто звертався до життя галицького міщанства, зокрема, викривав приватницькі інтереси, кар'єризм, байдужість до громадських справ. У сатирико-гумористичних творах висміював безкультур'я, фальшивий патріотизм тощо («Як я продавав свої новели», «Казка про невдоволеного русина», «Новітній плуг» та ін.).

Як учасник Першої світової війни 1914-1918 рр., живий свідок кровавих боїв, О. Маковей створив низку оповідань та нарисів, спрямованих проти братовбивчої війни («Братання», «Кроваве поле», «Мертве місто», «Інвалід» та ін.).

В останні роки життя написав ряд оповідань та фейлетонів, в яких піддав критиці порядки в Польській державі («Мухолап», «Тяжка операція», «Шерлок Голмес» та ін.).

Однією з важливих тем прозової творчості О. Маковея є історична тема. Безперечно, цю тему найкраще письменник репрезентує у повісті «Ярошенко», а також в окремих поетичних творах та у збірці оповідань «Пустельник з Путни».

Якщо до історичної повісті «Ярошенко» дослідники зверталися свого часу, то характеристикою історичної тематики в малій прозі та в поезії спеціально ніхто не займався. До того ж повість «Ярошенко» потребує сучасного літературознавчого трактування, особливо в час російської агресії проти України.

У кваліфікаційній роботі ставимо за мету дослідити творчий доробок Осипа Маковея, зокрема проаналізувати його поетичні твори, малі жанрові

форми, повість «Ярошенко» з погляду художнього відтворення історії України.

Для досягнення мети визначаємо такі завдання:

- зібрати, систематизувати необхідний літературознавчий матеріал, який стосується історичної тематики у творчості О. Маковея;
- зробити проблемно-тематичний аналіз поетичних творів письменника на історичну тематику і насамперед збірки «Подорож до Києва»;
- проаналізувати малу прозу О. Маковея, в якій він звернувся до історичного минулого Буковини на прикладі збірки «Пустельник з Путни»;
- з'ясувати джерельну базу, історичну основу, особливості побудови сюжету, охарактеризувати образи-персонажі повісті «Ярошенко».
- розробити методичні рекомендації щодо вивчення творчості О. Маковея в ЗЗСО (в закладах загальної середньої освіти).

Об'єкт дослідження: поетична та прозова творчість Осипа Маковея.

Предмет дослідження: історична тематика у поетичній та прозовій творчості Осипа Маковея.

Наукова новизна дослідження:

- вперше проаналізовано поетичні твори О. Маковея, які побудовані на історичних фактах;
- вперше піддано аналізу збірку О. Маковея «Пустельник з Путни та інші оповідання», в якій на основі історичних, фольклорних джерел йдеться про історію Буковини;
- зроблена спроба в сучасних суспільно-політичних умовах дати ідейно-тематичний та композиційно-образний аналіз повісті «Ярошенко»;
- подані методичні поради щодо вивчення творчості О. Маковея в закладах загальної середньої освіти.

Методи дослідження. У роботі використано методи аналізу та синтезу, поєднання історико-хронологічного та порівняльно-історичного методів.

Практичне значення кваліфікаційної роботи.

Отримані в роботі результати можна використати:

- при вивченні нормативного курсу історії української літератури кінця XIX – початку XX ст.;
- при читанні вибіркового курсу з української літератури, присвяченого історичній тематиці;
- при написанні наукових досліджень, рефератів, присвячених історичній тематиці в українській літературі межі XIX і XX століть;
- матеріали дослідження покликані допомогти вчителям ЗЗСО при вивченні творчості О. Маковея на уроках літератури рідного краю чи в позакласному читанні.

Структура роботи. Магістерське дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів (розділ I. Осмислення історії України в поетичній збірці «Подорож до Києва»; розділ II. Історичний дискурс Буковини за збіркою «Пустельник з Путни та інші оповідання»; розділ III. Хотинська битва 1621 року в повісті «Ярошенко»; IV розділ. Методичні рекомендації до вивчення творчості О. Маковея), висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І.
ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ
«ПОДОРОЖ ДО КИЄВА»

Особливість сучасного духовного відродження українського народу є звертання до нашої історії, культури і зокрема літературного процесу минулих століть. Все це у комплексі повинно змінити нашу свідомість і допомогти по новому будувати і відстоювати нашу незалежність, тим паче в умовах жорстокої війни, яку веде росія проти України.

У цьому контексті привертає до себе увагу різножанрова поетична, прозова та публіцистична творчість Осипа Степановича Маковея. Особливо цінними є його твори, в яких автор повертається до сторінок нашої історії, закликаючи зберігати власну національну гідність і вірити в майбутнє. Як зазначає сучасна дослідниця Надія Гаєвська, поезії О. Маковея «загалом, і на історичну тематику зокрема, позначені філософсько-естетичними і стилістичними рисами, характерними для помежів'я століть (кінця ХІХ – початку ХХ ст.)» [6, с.23] Письменник добре знав історію українських земель і звертання до сторінок минулого у творчості не було випадковим, бо його боліла душа за тяжке життя своїх пращурів, які зазнавали принижень і гніту від сусідніх народів. Поет готовий був віддати життя за правду і волю, про що він написав у вірші «Гайдамацька пісня»:

Наша присяга: правда, відвага,
Пімста за кривди, люта і грізна,
Бо ми гайдамаки, месники однакі,
Що за народ нам і смерть не страшна! [31, с.202]

В Осипа Маковея, як свідка і учасника, закарбувалися в пам'яті страшні події Першої світової війни. У поезії «Жовнір за плугом» (1915) він виводить символічний образ поля, де «гранати орали», «наші вмирали: за то поле, за село тут немало їх лягло». Звертаючись до «коней вороних», жовнір-погонич їх закликає:

Треба землю зрівняти,

де орали гранати,
всі ті рани на риллі,
що зробили москалі. [31, с.244].

А чи не суголосні ці поетичні рядочки нашому часові? Мабуть, що так.

Тему війни 1914-1918 років О. Маковей розгортає і в інших поезіях – «На границі», «Похід», «Могила в полі», у циклі «Пісні з поля» та ін.

Досі ніхто з літературознавців не аналізував загалом поезію О. Маковея на історичну тематику і, зокрема, збірку «Подорож до Києва», в якій автор чітко виявив свою громадянську позицію, глибокий патріотизм, заглиблюючись крізь вірші в історію, культуру, мову українців.

У 1897 році збулася давня мрія О. Маковея – він відвідав українську столицю Київ, який на той час був просто одним з центрів царської росії. Письменника вразили «граничні стовпи», які тоді розділяли українські землі між двома імперіями, він побачив та відчув національний гніт українців з боку царської політики.

Ті достовірні картини гніту українців, які побачив О. Маковей, він описав у своїх поезіях після повернення до Чернівців. Звичайно, те що змалював поет у віршах, не могло друкуватися в радянську комуністичну добу. За правдивий показ соціальних, культурних картин Києва кінця ХІХ ст., критику шовіністичної політики росії, О. Маковея звинувачували у націоналістичних відхиленнях.

Відомий дослідник життя і творчості О. Маковея Федір Погребенник лише у 1998 році здійснив перевидання збірки «Подорож до Києва», яка вперше була надрукована у Києві 1917 року. У передмові до видання 1998 року упорядник писав: «...Мусила розпастися царська імперія, щоб ця збірка віршів, написана кров'ю серця, з гіркою іронією, болючим сумом і великою вірою у відродження рідного народу, побачила світ у Києві у своєму повному обсязі (1917), де вона зародилася у помислах поета, на той час – «редактора з-над синього Прута», що напівлегально, з чужим паспортом у кишені, прибув до «столиці городів руських» - на зустріч з рідними братами» [33, с.3].

Слід нагадати, що вірші, які увійшли до збірки «Подорож до Києва» спочатку О. Маковей друкував у чернівецькій «Буковині», ним редаговану у 1895-1897 роках. Цикл віршів він оприлюднив під такою ж назвою, як і майбутню збірку.

Вирушаючи до Києва, західноукраїнський письменник і редактор сподівався навести зв'язки з культурними діячами Наддніпрянщини і побачити серце України, почути рідну мову, відчутти національний дух. Проте що побачив і почув, змінило його сподівання. Розрадою для гостя з Буковини стала краса київських золотoverхих храмів, історичних архітектурних споруд, які були свідками багатовікової історії України. Проте, що побачив і почув на київських вулицях, змінило його сподівання. Він відчув, що київські чиновники, окремі предстаники інтелігенції, а також духовенство не опиралися тотальній русифікації, вони більше переймалися власними справами, ніж збереженням своєї ідентичності, національних інтересів.

О. Маковей зробив дуже прикрі висновки після відвідин Києва, про що написав у віршах збірки «Подорож до Києва». У віршах, вміщених на шпальтах «Буковини» протягом 1897 року автор виявив свою патріотичну громадянську позицію, а з іншого боку, засилає гостру критику на адресу тих, хто піддався впливові змосковлення.

Збірку відкриває поезія «Привіт Україні». Автор у цьому вірші історично достовірно передає стан розділеного державними кордонами єдиного українського народу. Українці, що залишилися під владою росії, не знають про життя своїх братів під владою Австро-Угорщини, а «західняки» довідуються про наддніпрянців лише «з карти»:

Так нас розділили граничні стовпи,
жандарми, солдати і варти,
що вже українці не знають, хто ми,
а ми про них відаєм з карти [33, с.8].

Автор роздумує над долею України, хоче зарадити її поневоленню, закликає не плакати «в горі-журбі».

У наступній поезії «Розмова з могилою» О. Маковей, подібно до поетів-романтиків, виводить символічний образ козацької могили, яка пам'ятає «вольну колись Україну» і, персоніфікуючи її, запитує чи «проживем ми нинішню нашу руїну?». Про історичне минуле може найкраще розказати «старий Антонович» [Володимир Антонович - український історик кінця ХІХ – поч. ХХ ст. – Т.Ю.], а от що сталося з новітнім козаком, який, сівши на могилу,

...співає стихенька і плаче:

«Де ділася люба Вкраїна моя?

Де дівся ти, славний козаچه?..» [там само, с.10]

Поет хоче для себе з'ясувати «чому заржавіли гострі козацькі шаблі, мушкети давно вже без курків», а

серце козацьке боїться тепер

і заяця, а не то турків... [там само, с.11]

Таким чином, О. Маковей протиставляє героїчне минуле й ганебне сучасне, хоче збудити приспане збайдужіле суспільство до активного життя, повірити в своє майбутнє, не дбати лише «про власну вигоду». У сучасних поетові жителів Наддніпрянської України він бачить те ж саме, що і в галичан: "Не вірять нікому, не вірять собі, / не вірять в будучність народу; / боронять язиком народне добро, / а дбають про власну вигоду" [там само, с.11].

У поезія «В дорозі» ліричний герой, критично осмислюючи суспільне життя в минулому, вирішує написати поетичне звернення до українців. Лежачи у вагоні, він, «щоб тугу і жаль побороти» закликає:

Вставайте, брати українські, зі сну,

умийтесь і вйо! до роботи! [там само, с. 11]

Тобто, поет закликає українців до активних дій.

Як зазначає Микола Ткачук, вірш «Думка» із збірки «Нагадує переспів вступу поеми «Гайдамаки». Як і автор поеми він уявляє себе у минулому, але не серед гетьманів, а в степу разом із козаками, готовий воювати з турками. Свої фантазії він порівнює з хлопчачими мріями, які дорослі поступово

забувають» [63, с.212].

У поезіях, що увійшли до збірки «Подорож до Києва» О.Маковей використовує притаманні його творчості іронію, алегорію тощо. У вірші «Письмо додому» він передає своє подвійне враження від побаченого в Києві:

Весь город прегарний, широкий такий,
а все тут душі чогось вузько:
камінням мощені усі вулиці,
проте під ногами тут грузько [33, с.19]

Ліричний герой, рятуючись від спеки, п'є квас і заявляє, що «сеї квас до нічого, / ми ліпший п'ємо: / і з хрину, і з редьки, і з перцю, / наш квас політичний гарбує язик / і дряпає добре по серцю» [там само, с.18]. Далі автор продовжує і характеризує квас, яким напувають надднірянських братів – він без смаку, «от аби не пити лиш воду», і доходить висновку:

Від квасу того вже і скисли вони,
сквасніли і в світі і в хаті,
даються місити в російській діжі
і йдуть у піч на лопаті [там само, с.19].

У подальших віршах збірки О. Маковей правдиво змальовує ті картини, які здивували його. Подивуванням сповнені рядки поезії «Кияни». В його уяві кияни – це перш за все українці. Втім, здається, що вони про це забули – зреклись материнської мови. На вулицях міста він чує російську, польську, французьку та інші мови, але не рідну, тому у розпачі заявляє:

Тремтить моє серце: не чую нігде,
Тих слів, що учила нас мати...
Де ви поховались, мої земляки,
Що вас тут нігде не видати? [там само, с.17]

У наступних рядках поезії автор сам відповідає де подівалися українці: «...вас украли, в неволю взяли! / Вас баба Росія украла», а могли ж самі панувати, але влізли в ярмо і попросили «вовка о опіку» [там само, с. 18]. Останні рядочки цього твору дуже співвідносяться з сучасною боротьбою

українців за свою незалежність:

Не наймичка вам Україна моя!
Настане й для неї час славний,
бо серце у неї сильніше сто раз,
як розум ваш самодержавний! [там само, с. 18]

Подібний мотив звучить і в поезії «Нова дума», яка, як і попередні твори, не могла бути надрукованою в більшовицьку епоху через національну заангажованість. Використовуючи метафори, наближаючись за стилем до народної думи, О. Маковей пише:

Ой горе, біда, а не Україна!
Цурається рідного слова
Залляла Московщина всю Україну,
залляла, як повинь Дніпрова [там само, с.24]

Перебуваючи в Києві, ліричний герой (треба розуміти сам автор) тричі відвідував Києво-Печерську лавру, бо ж редактором бути «і не согрішити - не можна», тому в Бога прощення благав за «тяжкі редакторські провини»:

Ти вранці писав, а у вечір уже
пішла твоя єресь світами;
хоч сядь та й плач, не завернеш ніяк
газети з тяжкими гріхами [там само, с.22]

Та спостерігаючи за тими, хто проживає в печерах, автор помічає й таких, для кого байдужа «бідна якась Україна», тут же іронічно продовжує:

Ще якби та Русь-Україна була
Багата, і славна, й свободна,
А то і признатись до неї ніяк –
Така безталанна і бідна [там само, с.23]

Зрозуміло, що автор засуджує тих, хто пригрівся в печерах і з іронією апелює:

Сиди ж у печері, мій брате, мовчи,
Що душу і тіло положим,

Злодії цілуй, на розбій не кричи –

А станеш угодником Божим [там само, с.23]

У поезії «Молитва» звучать високі слова поета-патріота, який іде в печери, щоб помолитися Богу «за щастя народних борців». Він звертається до «угодників Божих» з проханням молитися. Оскільки «лихо народне засмучує серце Господнє»:

Моліться за нас, за Україну святу,

За волю її золоту!.. [там само, с.27-28]

О. Маковей в окремих творах збірки звертається до реальних своїх сучасників та до історичних постатей, які відіграли певну роль в історії України. З цього погляду цікавим є вірш «У Нестора». Ліричний герой іде туди, де спочиває руський літописець Нестор, бо «до літописця землі русинів повинен піти часописець». Автор будує вірш у формі діалогу. Гість з австрійської частини України веде розмову про літопис, написаний Нестором і вказує на місця, з якими літописець не погоджується, бо він так не писав. Дізнавшись від гостя про те, що «брати на братів все крамоли кують, / ненавидить углич тиверця, радимичі й в'ятичі так жеруть Русь, / мов ті канібали без серця», що «не наші сьогодні і гори й поля - / забрали нам їх ті крамоли...», Нестор вимушений був знову вмерти і знову залізти у свій спочивальний мішок [там само, с.30].

Образами історичних постатей Русі наповнив О. Маковей поезію «Мати городів руських». «Українським Єрусалимом» називає автор Київ, який як «наша столиця, не наша тепер», але її план робив Кий, а «Хорив і Щек будували». Тут Аскольда й Дири князь Олег убив і взяв Київ, «став панувати»; Святий Андрій прорік, що тут буде прегарна столиця і багато церков; Володимир сам охрестився і Русь охрестив; Ярослав залишив по собі позолочені ворота. Згадує поет і нашестя Батия, і гетьмана Сагайдачного, що ходив у походи проти ворогів, і Могилу, що церкви будував, відстоював православ'я. Засуджує поет вчинок Богдана Хмельницького, «який на голову впав, / і Київ цареві дістався».

О Київ, о матінко городів всіх,
На що ти сьогодні звелася!
Тепер ти не мати, а мачуха нам,
Як за москаля віддалася!.. [там само, с.16]
Такими сумними рядками завершується цей вірш.

Про роль Богдана Хмельницького в історії України і про його промахи як державного діяча О. Маковей говорить у вірші «Пам'ятник Хмельницькому». Як і в поезії «У Нестора» автор використовує прийом діалогу. Стоячи перед пам'ятником гетьмана на Софійській площі ліричний герой задумав «лайку сказати таку Богданові, якої не чув від нікого», та враз, «насупивши брови», сам Хмельницький промовив: Редактор! Май розум! Не лайся, мій сину! / Зробив я, щоправда, дурницю». Отож, гетьман визнає свій промах, радить усім, щоб позбутися злиднів – «Одна тільки рада: робота!». В кінці такого діалогу ліричний герой ствердно заявляє:

От я тобі скажу словечко, Богдане;
Хоч як ти на північ показуй,
Та в сторону сю українець не гляне –
І нам ти тепер не розкажуй... [там само, с.32]

Як зазначав Олекса Засенко «чи не єдиною радісною подією під час перебування Маковея в Києві була його зустріч з Миколою Лисенком» [13, С.77] У вірші-спогаді «У Миколи Лисенка» редактор з Чернівців висловив своє захоплення музичним мистецтвом великого композитора. У перших рядках поет пише:

У Києві бути і пісні не чути,
Не бачити нашого батька Миколи,
такого гріха я не міг би забути
і не дарував би собі вже ніколи [33, с.39]

Наслухавшись вдосталь чарівної музики, поет з насолодою згадує:
Нагадую се несподіване свято,
і спомини любі у мене сьогодні:

нема в нас такого добра забагато,
як славний Лисенко і пісня народня [там само, с.40]

Поетичний цикл «Подорож до Києва» у «Буковині» завершувався віршем «Прощання», в якому виведено два образи – «любки» України і «любки над Прутом» - Буковини. Прощаючись з «любкою-Україною», поет висловлює думку, що не вернеться хутко, «бо любка над Прутом за мною, страх, туже» [там само, с.48].

Два десятки поезій, як свідчить датування циклу віршів, уміщених в «Буковині», були створені після повернення автора з Києва і надруковані упродовж 10 вересня – з листопада 1897 року. Сто років довелося чекати читачам, щоб побачити збірку у повному обсязі. Як зауважує Ф.Погребенник, найповніше двотомне видання творів О. Маковея 1990 року, упорядковане О. Мишаничем, щодо збірки «Подорож до Києва» «вийшло ущербним, без найяскравіших національно і політично загострених художніх текстів» [Маковей О. Подорож до...С.4]. До першого тому ще радянська цензура дозволила внести лише половину - десять із двадцяти поезій, які складають збірку в повному об'ємі.

Така збірка могла народитися лише в поета, який спостерігав за світом «прижмуреним оком» (так називалася одна із збірок О.Маковея). У цьому унікальному виданні проявився талант О. Маковея-поета, він поєднав дар поета-сатирика, майстра-фейлетоніста і токого лірика. У «Подорожі до Києва» переплелися такі художні засоби, як іронія, сарказм та добродушний гумор. Збірка при цьому сповнена ідеєю єдності, «вона пропущена крізь призму його самобутнього таланту. Туга за героїчним минулим, біль за втратою незалежності України під зверхністю росії, засудження пасивности, споглядального «запічкового» патріотизму, розбрату, русифікаторської політики царизму, засилля офіційної ідеології, чужої народів, а водночас віра в його воскресіння – ці провідні мотиви сатирично-гумористичної збірки віршів є домінуючими, вони багатьма аспектами перегукуються з нашим часом, роблять книжку актуальною – після століття від народження – і для

теперішнього покоління» [33, с.6].

Ця характеристика Ф.Погрбенника стосується віршів, які не могли бути надрукованими через цензуру, а саме: «Мати городів руських», «Письмо додому», «Кияни», «Молитва», «Нова дума», «У Нестора», «Пам'ятник Хмельницькому», «Дніпро», «Вечір на Дніпрі», «Воскресіння». У вірші «На Лисій горі», змальовуючи царський палац – Маріїнський, автор пророче писав:

Палата нічого, здалася би нам,
Не треба й великої зміни:
Нехай би лиш тут не чужинець сидів,
А наш президент України [там само, с.6]

Передостаннім до збірки О. Маковея увійшов вірш «Воскресіння», в якому автор пафосно заявив:

Нова Україна повстала сьогодні,
Іде покоління нове, -
Нехай же лунає скрізь слава народна,
Нехай Україна живе! [там само, с.7]

Висновки до першого розділу

1. Отож, поетичні твори (20 віршів), що склали збірку О. Маковея «Подорож до Кисва» - це важливий здобуток як у поетичній спадщині письменника, так і в українській поезії на межі XIX і XX століть. Первісно вірші, що в 1917 році склали збірку, Осип Маковей надрукував у чернівецькій «Буковині», яку редагував упродовж 1895-1897 років.

2. Збірка засвідчила небуденний талант Маковея-поета, який дивився на світ «прижмуреним оком». Він володів даром поета-сатирика, поета-гумориста. Чимало художніх поетичних засобів він використав у віршах, які ми піддавали аналізу. При цьому О. Маковей проявив свою стійку громадянську позицію, позицію справжнього патріота, який усе своє творче життя дивився на Київ з надією, що саме під його покровом українські розділені кордонами землі об'єднуються в єдину державу.

3. Значна частина поезій, що увійшли до збірки носять історичний характер з того погляду, що в них поет звертається до образів конкретних історичних осіб (Літописець Нестор, князь Олег, Андрій Первозванний, князь Володимир, князь Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Петро Могила, Микола Лисенко, Володимир Антонович), а також до достовірних картин Києва, які він спостерігав.

4. О. Маковей порушив проблеми, що були пов'язані із вболіванням за долю України («Привіт Україні», «Мати городів руських», «Нова дума», «Пам'ятник Хмельницькому», «Вечір на Дніпрі», «Воскресення», «Прощання»), із зросійщенням українців («Кияни»), із тогочасним церковно-релігійним життям («В Лаврі», «Молитва»), із «запічковим» патріотизмом («Кияни», «Письмо додому»), тощо. Та водночас продемонстрував своє ставлення до тих історичних подій та історичних осіб, які не завжди були на користь українському народові.

РОЗДІЛ II.

ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС БУКОВИНИ ЗА ЗБІРКОЮ ПРОЗИ «ПУСТЕЛЬНИК З ПУТНИ ТА ІНШІ ОПОВІДАННЯ»

Осип Маковей увійшов в історію української літератури як неперевершений письменник-прозаїк, який звертався до жанрів новели, оповідання, повісті. А ще він залишиться в історії як дотепний письменник-сатирик, автор численних фейлетонів, публіцистичних виступів. Тематичний діапазон його прози досить широкий: життя галицького міщанства («Клопоти Савчихи», «Нові часи», «Великий клопіт», «Христини»), молоді («Весняні бурі», «Мандоліна»). Ряд картин із життя села автор створив у повісті «Залісся», де змалював побут духовенства та багатих поміщиків, а, з другого боку, показав злиденність, безземельність звичайних трударів. Серед сатиричних новел, нарисів слід згадати такі: «Казка про невдоволеного Русина», «Виклад про крамниці», «Як я продавав свої новели», «Народний дім», «Новітній плуг», «Два ставки» та ін. Ці твори друкувалися переважно в газеті «Буковина», яку письменник редагував у 1895-1897 роках. Письменник-сатирик висміював безкультурність, демагогію, плазування перед владою цісаря, кар'єризм. Прозові твори О. Маковея, що друкувалися в галицьких та буковинських періодичних виданнях, збірниках склали збірки прози письменника: «Наші знакомі» (1901), «Оповідання» (1904), «Пустельник з Путни та інші оповідання» (1909). Останні прижиттєві збірки прози О. Маковея – це «Кроваве поле» (1921) та «Прижмуреним оком» (1923), коли письменник уже проживав у Заліщиках.

Після півторарічної перерви О. Маковей знову повернувся восени 1899 року до Чернівців на посаду викладача учительської семінарії. Саме в цей час припадає активне зацікавлення письменника історією Буковини. В «Автобіографії» 1924 року він писав: «Я мав гадку списати таким способом цілу історію Буковини, мав до того зібраний матеріал і був би певно написав, якби не кляті буковинські відносини» [27].

Серед прозового доробку О. Маковея виділяють твори на історичну

тематику. Окрім великої повісті «Ярошенко» (1905), про яку мова піде в наступному розділі, історичної теми письменник торкнувся в оповіданнях, що склали збірку «Пустельник з Путни». У 1908 році чернівецька газета «Народне богатство» (ч. 5-8) видрукувала чотири оповідання – «Свято в Сучаві», «Пустельник з Путни», «Манолі» та «Як брат продавав сестру туркам», а в 1909 році письменник додав ще один твір – «У Чернівцях на перевозі» - і при сприянні товариства «Українська школа» у друкарні товариства «Руска Рада» зазначені оповідання побачили світ окремою книгою «Пустельник з Путни і інші оповідання».

За свідченням професора Володимира Антофійчука, дотепер примірник першодруку зберігся лише в одній державній книгозбірні України – Науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 1909 року збірка не перевидавалася і твори з неї не друкувалися в збірниках, антологіях в Україні. Єдине, що вдалося віднайти – це два оповідання – «Пустельник з Путни» та «Манолі», які увела до «Антології українського класичного оповідання» [15] румунська дослідниця, упорядниця і авторка передмови Магдаліна Ласло-Куцюк.

Що характерно, оповідання із збірки не були опубліковані у найповнішому нині двотомному зібранні творів О. Маковей, виданого зусиллями О. Мишанича (упорядник) та Ф. Погребенника (автор передмови) 1990 року.

В. Антофійчук, віднайшовши першодрук «Пустельника з Путни», у 2019 р. перевидав збірку у чернівецькому видавництві «Букрек», спорядивши її ґрунтовною передмовою. Упорядник книги писав: «Пустельник з Путни» - це збірка оповідань, написаних на основі історичних, церковних і фольклорних джерел. У захоплюючій художній формі вони колоритно відтворюють окремі епізоди із славного минулого Буковини, що стали визначальними не лише для історичної долі краю, а й двох сусідніх держав – України та Румунії» [Маковей О. Пустельник з Путни..., 2019. С.6].

О. Маковей у творах, що склали збірку, відштовхувався від достовірних

історичних, фольклорних джерел та водночас наповнював сюжети цікавими деталями, фактами, розповідями про давні часи, що допомагає читачеві захопитися життям давніх Чернівців, Сучави, Путни тощо.

О. Маковей в аналізованій збірці звернувся до історичних постатей, таких, як святий великомученик Іван Новий (Сучавський), молдовські господарі Олександр Добрий і Штефан Великий. Також автор відтворив образ церковного діяча і письменника Григорія Цамблака.

В оповіданні «В Чернівцях на перевозі» автор звертається до історії міста Чернівці, до подій початку ХУ століття. 8 жовтня 1408 року у грамоті молдовського воєводи Олександра Доброго зафіксована перша писемна згадка про місто. На ті часи територія, де знаходиться нині місто, була вкрита переважно лісами. Через цю місцевість проходив торговий шлях зі Львова на Південну Буковину, до Сучави і далі в інші землі. Саме на ріці Прут була збудована переправа, своєрідний перепускний пункт. Тому торгівці зобов'язані були сплачувати мито за товар, і тоді мали право рухатися далі. Автор уводить в сюжет твору момент зустрічі львівських купців з митниками. З купцями зустрівся і чернівецький пан Чеч, помістя якого знаходилося неподалік гори Цецин. Ця зустріч, вважаємо, є кульмінаційною у творі. Купці показали панові Чечові вперше документ – «письмо самого воєводи Александра, що возів трясти не вільно» [34, с.23]. У цьому «письмі» вперше згадано такий населений пункт, як Чернівці: «А у Черновци возы не стрясти, але купець дасть свою вьру, аже не имаєть заповіданый товарь на свій возъ: куници, серебро, воскъ и кони добріи земьстіи» [там само, с.23].

Автор привертає увагу до мови, якою був написаний цей документ. Дізнаємося, що документ написаний «по-нашому» [по-українськи – Т.Ю.] в місті Сучава. Автор вважає, що цю мову «мусіли люди розуміти в Чернівцях на перевозі, а на початку ХХ століття «у тім місті горою інша мова, не наша» [очевидно, автор має на увазі німецьку мову в часи Австро-Угорщини – Т.Ю.], а ми тут, якби у комірнім. Не по правді воно діється, і наша річ подбати, аби ми всюди були горою [там само, с.26]. Оповідання О. Маковей створив у рік

п'ятсотліття першої згадки про Чернівці 1908 року. Тому й пафосно запитує: «І де то так писали по-нашому? У Сучаві! Хто би то гадав?! У тій самій Сучаві, що її всі інші народи Буковини мають тепер за своє місто, тільки не ми. Колись там нашу мову поважали і знали, а тепер і розмовитися трудно по-нашому - відчужилося цілком місто від нас» [там само, с.26].

Отже, з оповідання «У Чернівцях на перевозі» дізнаємося не лише про першу письмову згадку про місто, але й про певні митні порядки, побут місцевого панства та рядових митників, які давали прихисток, ночівлю торговцям з інших країв. І добре відчутно з твору, як автор вболіває за рідну мову в Буковині.

В оповіданні «Свято в Сучаві» О. Маковей у художній формі відтворив подію, яка відбулася 24 червня 1402 року в Сучаві. Александр Добрий, як державний діяч і захисник православ'я, за підказкою оповідача Григорія Цамблака розпорядився перевезти з Білгорода-Дністровського до Счади мощі святого Івана Нового (Івана Сучавського) до старої Мирковицької церкви. Цей день став справжнім святом для православного міста, «найславнішим днем 1402-го року». Він зібрав тисячі людей у передмісті, щоб зустріти мощі святого. Коли сонце лише зійшло, перед церквою зібралася велика громада людей, бояр, замкової сторожі. Усі чекали на закінчення ранішнього богослужіння: «Утренья скінчилася, і з церкви вийшли наперед звичайні черці, а потім старенький митрополит Йосиф разом з радівецьким єпископом, а за ними воєвода Александр і його родина та замкова старшина. Всі були одягнені у щонайкращу святочну одежу, так що скромний стрій воєводи впадав усім у вічі» [там само, с.13]. Далі, як детально описує автор, натовп рушив назустріч мощам. Невдовзі посланець сповістив, що дружина з мощами святого вже от-от над'їде. Автор описує цю довгоочікувану зустріч до найменших деталей, що складається враження ніби він сам був свідком усього що відбувалося в цей день. Ще сонце не встигло піднятися високо на небі, а дружина вже показалася: «Передом ішли чотири черці і несли на плечах довгу скриню з мощами св. Івана Нового, а за тими черцями ішли інші черці, бояри і сторожа

на конях, та їхало кілька возів... Люди з Сучави впали на коліна, тільки митрополит з духовенством пішли назустріч. У громаді стало ще тихіше» [там само, с.14]. Зустрівши святого, усі супроводжували його мощі аж до Мировицької церкви. «При кінці дороги, - описує автор, - сам митрополит, обидва єпископи й ігумен монастиря взяли скриню на плечі... Святого занесли до Мировицької церкви і почалося довге богослужіння» [там само, с.15]. У сюжет твору О. Маковей майстерно вплітає образ молодого ченця Григорія Цамблака – справжню історичну постать, яка багато зробила у розвитку християнства, перебуваючи з часом (у ХУ ст.) на посту митрополита Київського і Віленського у Великому князівстві Литовському.

По закінченні відправи в полудень, коли усі вийшли з церкви, на проповідниці став Григорій Цамблак і став проповідувати ким був св. Іван Новий і як дійшло до того, що його замучили, відтяли голову. Люди з цікавістю слухали ченця, особливо про чудеса св. Івана, про чудодійну силу його мощей: «Здавалося людям, мовби до Сучави заїхав ще сильніший воєвода, як їх Александер, на те, щоб тут панувати уже навіки» [там само, с.17].

Надзвичайно цікавою для читачів є завершальна частина оповідання, з якої випливає мета створення такого твору – по-перше, переповісти історію життя і діяльності святого Івана Сучавського, по-друге, навести відомості про справжню мало відому історичну постать Григорія Цамблака, який був освіченим і писав «такою мовою, як у наших церковних книжках, по-слов'янськи, а не по-волоськи [по-румунськи – Т.Ю.]» [там само, с.17-18]. О.Маковей подає факти з життя Ченця, який за походженням був болгарином, але більшу частину віку прожив у Молдові і тут багато писав. Помер у Нямицькій монастирі близько 1450 року, проживши дев'яносто літ. Тривалий час Григорія Цамблака називали «Учителем Молдови».

«Пустельник з Путни» - твір, що побудований на народних переказах про заснування в Південній частині Буковини монастиря на березі річки Путни. У цьому оповіданні постає образ молдовського господаря Штефана

Великого – внука Александра Доброго. Штефан Великий, як і його дід був великим прихильником православної віри. Не випадково О. Маковей у центрі сюжету твору показує зустріч Штефана з самітником Данилом, який в середині ХУ століття проживав серед гір у долині Путни. Незважаючи на своїдесь шістдесят літ, будучи сивим, «як голуб», він мав велику фізичну силу і «чудне діло зробив». Одного дня, коли він зупинився на березі Путни, йому до вподоби припала скала з величезним каменем зверху і сховком під ним. «У сім камені я вирубаю церковцю Богу на славу, - погадав він собі, - а сам буду жити у сховку під каменем. Отут я і лишуся» [34, с.28]. Як загадав, так і почав діяти – сім років він працював і вирубав у скалі церковцю: «Замість притвору була перед церковцею невеличка камінна площа над самим потоком... А з тої площі заходилося у першу комору, як у бабинець церковний. Тут з лівого боку у стіні було вирубане широке корито на леговище для пустельника. З сеї першої комори заходилося до другої, цілком так, як до «корабля» у православних церквах...» [там само, с. 29]. Це була вже пізня осінь, коли одного разу він почув у лісі гавкіт собак, а невдовзі й пораненого тура, який втікав від них і закровавлений впав саме перед Даниловою церковцею. Самітник зрозумів, що хтось полює на звірину. Наразі він побачив перед собою одного з ловців – «молодого ще, з гарним круглим лицем та з довгим волоссям чоловіка», який звернувся до самітника із запитанням хто він. У процесі знайомства стає зрозуміло, що це не хто інший як сам Степан, «воєвода і господар сеї землі», діда якого Данило знав і у війську якого воював на Покутті і на Поділлі.

Наговорившись з пустельником, воєвода вирішив оглянути місцевість, яка йому припала до душі. «Воєвода ішов задуманий і провадив ціле товариство на гору. З гори довго оглядав долину річки і нарешті промовив:

- Я побудую тут монастир, а ви аби мене по смерті в нім поховали.

Тут я буду мати спокій [там само, с. 33]», - так заявив Степан.

Далі в сюжет твору автор вводить переказ про те, як воєвода зі своїми слугами стріляли з лука, аби визначити місце де будувати монастир. Усі стріли падали недалеко одна від одної і де застрягла стріла воєводи, до того ж зламалася,

вирішили, що на тому місці має бути престіл майбутньої церкви.

Завершує оповідання автор надвечірньою майстерно виписаною пейзажною картинкою: «Сонце вже заходило. Темно-синє небо покрито ясно-жовтим золотом в тій місці, де сонце ховалося. Порозкидані і порозривані хмарки, чорно-сиві, цеглясто-жовті і білі, як далекий дим, підіставали в низу від сонця золоті рубці. Нижче від них простяглася небом довга фіолетово-рожева смуга, котра щораз вище ширшала і блідо-жовтим сяєвом засягла трохи не до місяця-молодика, котрий забілів на небі» [там само, с.35]. А пустельник Данило в цей час оглядав місце під монастир і проговорював вечірні молитви.

Отож, О. Маковей переповів у художній формі історію заснування однієї зі святинь Буковини – Путнянського монастиря.

Оповідання «Манолі» побудоване на основі фольклорних джерел, як вважає професор В. Антофійчук, «за мотивами народних балад, широко розповсюджених у фольклорі різних народів» [там само, с.10]. В оповіданні автор передає одну із версій спорудження Путнянського монастиря з волі воєводи Стефана.

На початку твору письменник подає цікаву інформацію про історію і призначення монастирських споруд Південної Буковини, де до 1785 року їх налічувалося сорок. Осип Маковей, очевидно, зацікавився цією темою після відвідання буковинських святинь в 1899 році, коли перебував на військових зборах у містечку Радівці. Тоді й відвідав монастирські церкви в Сучаві, Путні, Воронці, Гуморі, Сучавиці, Драгомирні та ін. Автор захопився красою Путнянського монастиря, де збережено староукраїнське Євангеліє, що писане на пергаменті, і вирішив художніми засобами передати одну із легенд про заснування цього монастиря. У творі використано одну із фольклорних версій про відомого будівничого церковних споруд Емануїла Гомеца, якого називали Манолі.

Автор вводить у сюжет зустріч Степана-воєводи з майстром Манолі та дев'ятьма мулярами. Вони вибирають місце під будівництво церкви на березі

річки Путни. Воєвода наказує збудувати монастир «якого ніде на світі нема», інакше покличе інших майстрів і накаже замурувати їх живцем у стінах.

Майстри працювали зранку до ночі, але все, що змурували, розвалювалося. Манолі і муляри переживали, боялися смерті від наказу воєводи. Одного разу Манолі приснився сон, у якому він почув голос з неба, що все будуть мури валитися їм, якщо не замурують у стіну жінки, яка першою вранці принесе обід. На другий день вдосвіта, коли він оглядав будову, то з висоти побачив, що дорогою йшла і несла обід його молода дружина. Манолі розхвилювався і звернувся до небесних сил «спустити буйні дощі на землю», щоб дружина повернулася додому, але й дощі та потоки води не злякали її. Не злякала дружину і сильна буря, «вона все йде та йде, несе їсти чоловікові, утомилася, аж з ніг паде, поки таки прийшла рідненька» [там само, с.42].

Манолі вимушений був, жартуючи, але з болем в серці, таки замурувати дружину. Коли прийшов Стефан-воєвода, то був вражений красою змурованої церкви. І щоб майстри не могли збудувати кращої для когось, наказав забрати риштовання, щоб вони «там нагорі і погибли та у порох розпалися» [там само, с.44]. Майстри, які, згідно з легендою, доробили собі дерев'яні крила, порозбивалися, перетворилися на груди каменю. А Манолі, який хотів також врятуватися на мурах, почув із стіни волаючий голос дружини, що кликала його, але він розгубився, «розум его покинув, світ єму потемнів, все кругом нього закрутилося, він упав з мурів на землю і убився» [там само, с.44].

Закінчення оповідання символічно-містичне: де впав Манолі, там вдарило джерело, а в тім джерелі взялася солена вода – «мабуть, від сліз гірких».

Оповідання «Як брат сестру туркам продав» повертає нас до історичного минулого часів турецько-татарського нашествя на землі Молдовського князівства в ХУ столітті. У ньому згадується така історична подія, як битва 10 січня 1475 року над річкою Раковою біля Васлуя. У цьому бою воєвода Стефан зі своїм п'ятдесятитисячним військом переміг турків, зокрема башу Сулеймана із стадвадцятитисячним військом.

Це оповідання, як і попереднє, побудоване за фольклорними мотивами, зокрема, автор основну сюжетну лінію розгорнув за мотивом народної пісні, яка починається так:

Ой поїхав Романонько
До Сучави на ярмарок
Там зустрів єго турок:
«Ой, Романе, Романоньку,
Чи маєш ти родиноньку?»
«Ой маю я родиноньку,
Одну сестру Оленоньку...» [34, с.55]

Далі у пісні йдеться про те, як брат продав сестру туркам, а вона, щоб не жити з турком у парі, покінчила з життям. О. Маковей в епічній формі вправно опрацював мотив пісні. Він вивів образ Яна – конюшного при дворі воєводи, у якого після смерті дружини залишилося двоє дітей – Роман та Олена. За роки праці по догляду за кіньми при дворі воєводи Стефана, Ян обжився немалим господарством, при якому працювали слуги.

Ян не довго був щасливим. За наказом Стефана «єму втяли голову за змову з турками», а Романа так побили, що ледве повернувся додому, «аби не робив так, як тато» [там само, с.47]. Таким чином, Роман і його сестра втратили у всіх ласку. Особливо Роман думав над тим, якби привернути знову до себе увагу воєводи. З цією метою він, перебуваючи однієї неділі на ринку в Сучаві, піддався на умови знайомого турка купити в нього пару дорогих вороних коней арабської породи і подарувати їх воєводі Стефанові. При цьому турок запропонував віддати йому красуню сестру Олену. Коли продавець відчув, що Роман не хоче йти на такий торг, то пообіцяв додати ще «золоті сідла», «шовкові удила», «срібні стремена» і доплатити грішми. Роман уже не вагався, пішов з турком пити могорич, а слуга відігнав коней додому.

По поверненні брат признався, що коней йому подарував турчин. Тоді ж Роман наказав Олені прибрати в хаті, «застелити кедрові столи і виймити срібні ложки та золоті ложечки», бо ввечері мали б приїхати бояри. Олена,

стривожена несподіваними словами брата, повірила йому, але коли побачила, що то їдуть турки-бояри, то кудись зникла. Небавом у сінях почувся жіночий крик. Коли надбіг Роман, то побачив, що Олена лежала на землі, а «кров із грудей так і заливає біле убрання» [там само, с.52] – вона встромила ніж у своє серце. Вмираючи, сестра промовила: «Лучше мені, братчику, умерти, ніж з турком жити». Роман з переляку осідлав коней і зник поза село.

Турки, які щойно зайшли до хати, дізналися від слуги про трагедію і що Роман втік на конях. Роз'ятрені турки викинули тіло небіжки на подвір'я і «порубали на кусні». Роман не повернувся ані ввечері, ані на другий день. Слуги викопали в садку яму під калиною і разом з чужими людьми поховали Олену.

Із заключної частини оповідання дізнаємося, що Роман повернувся додому через кілька тижнів, та довго і сам не прожив, бо вже наступного року, коли турецький султан Магомет II прийшов війною знову на Молдову, маєток Романа спалили, а його вбили. Все що залишилося від обійстя – це лише самотня могила Олени, «вже не було кому єї ні відвідати, ні поплакати над нею; тільки всього, що пташки щебетали» [там само, с.54].

Висновки до другого розділу

1.Збірка О. Маковей «Пустельник з Путни та інші оповідання» є важливим внеском в українську історичну прозу початку ХХ століття.

2.П'ять творів, що склали збірку, створені автором на основі історичних, фольклорних джерел розкривають важливі факти минулого такого мультиетнографічного регіону, як Буковина.

3.У кожному з творів автора присутні історичні образи молдовських князів та господарів – Александра Доброго («Свято в Сучаві», «У Чернівцях на перевозі»), Стефана Великого («Пустельник з Путни», «Манолі», «Як брат сестру продав туркам»). Автор подає їх як авторитетних правителів держави, яким випало боронити землі князівства від турків у кровавих боях. Їхнє слово було законом для мешканців краю.

4.Важливо, що О. Маковей відтворив в оповіданні «Свято в Сучаві» переконливий історичний образ Григорія Цамблака – ченця, письменника і проповідника християнства. Важливо, що з твору читачі могли дізнатися про цього церковно-релігійного діяча, розповіді про якого передавалися лише в усній формі.

5.Завдяки професорові ЧНУ В. Антофійчуку «Пустельник з Путни» зміг через 110 років народитися вдруге і зайняти свою належну нішу в українській літературі.

РОЗДІЛ III.

ХОТИНСЬКА БИТВА 1621 РОКУ У ПОВІСТІ «ЯРОШЕНКО»

3.1. Джерела та історична основа твору.

У другій половині XIX – в перші десятиліття XX століття українські письменники виявляли особливий інтерес до української історії. Адже твори на історичну тематику мають як ніщо інше велике пізнавальне значення, прищеплюють високі патріотичні почуття в молоді.

Утвердження історичної тематики в новій українській літературі було нерозривно пов'язане з іменами її визначних представників – Т. Шевченка, П. Куліша, І. Карпенка-Карого, М. Старицького, І. Франка та ін. В їхніх художніх творах, присвячених зображенню подій минулого, знайшли своє правдиве відображення факти з життя українського та інших народів.

До кращих зразків тогочасної історичної літератури відносимо й повість О. Маковей «Ярошенко», в якій автор показав одну із славних сторінок спільної героїчної боротьби українського, польського та молдавського народів проти турецько-татарських завойовників. В основу твору О. Маковей поклав події знаменитої Хотинської битви 1621 року.

Повість «Ярошенко» була написана в 1903 році, а надрукована лише в кінці 1905 р. Конкурсна комісія затримала рукопис твору на півтора року, з приводу чого О. Маковей писав: «Конкурсна комісія пробує мою терпеливість і замість 6 місяців, як обіцяла, цілих 16 місяців читає й читає мою нещасливу повість та ще й не впоралася. Щось таке тільки в нас можливе і се прості кпини з автора, хто б ним не був... Щоби раз зробити кінець цій конкурсній комедії, я напишу цими днями до п. Романчука, як до голови «Просвіти» і попрошу о зворот рукопису» [37, с.101].

Створенню повісті «Ярошенко» передувала кропітка дослідницька робота, в процесі якої О.Маковей зібрав для твору багатий фактичний матеріал. Події битви під стінами древнього Хотина цікавили О. Маковей не лише як майства художнього слова, але і як вченого-літературознаця. Зокрема

він писав згодом у статті «Про історичні оповідання»: «Я хотів у «Ярошенку» описати Хотинську війну 1621 р. Ся війна описана майже день по дневі в різних пам'ятниках і студіях. Усе те я уважно прочитав, а крім того їздив ще і в Басарабію над Прут та над Дністей і в Кам'янець-Подільський подивитися на терен війни» [13, с.133].

Інший дослідник творчості О. Маковей Ф. Погребенник зазначав, що автор, будучи у Відні і вивчаючи там слов'янську міфологію, знайшов чимало цікавих матеріалів про Хотинську війну 1621 року. Вони наштовхнули його на думку написати твір про ці важливі події в історії слов'янського народу. У Відні ж О. Маковей написав велику наукову працю, яка з'явилася у 1899 році під заголовком «Причинки до джерел Гундуличевого «Османа». Тут подається коротка характеристика творчого шляху сербського письменника, огляд праць про його твір – поему «Осман».

Праця О. Маковей композиційно складається з трьох розділів. В останньому розділі йдеться про Хотинську війну, про яку вів мову І. Гундулич в поемі. Про те, що «Осман» І. Гундулича міг бути одним з джерел повісті «Ярошенко», свідчить лист О. Маковей до І. Франка від 8 травня 1899 року. О. Маковей, розповідаючи про матеріал до теми, яка його цікавить, називає і згаданий твір сербського письменника. У 1903 році на засіданні Чернівецького історичного товариства О. Маковей виступив з доповіддю «Хотинська війна 1621 р. у слов'янській поезії». Цього ж року газета «Буковина» повідомляла, що він здійснив поїздку на «російську границю, щоб оглянути фортеці в Хотині, Жванці і Кам'янці, наміряючись писати історичну повість з часів осади Хотина турками 1621 р. Матеріалом для повісті служать єму старі мемуари, літописи і т. П. По огляді Хотинської фортеці д-р Маковей сказав: «Добре уявляю собі всю подію»» [4].

Серед дослідників побутує думка, що одним з джерел повісті «Ярошенко» могла бути хроніка учасника Хотинської кампанії поляка Якова Собеського. Зокрема, це переконливо доводить М. Чечот у статті «Повість О. Маковей «Ярошенко» і хроніка Якова Собеського» [35].

Праця Я. Собеського має певне значення для вивчення історії Хотинської війни. На неї спираються всі історики, коли досліджують історію українського козацтва і Хотинську війну 1621 року.

Між повістю О. Маковей і хронікою Я. Собеського є чимало спільного. Майже всі епізоди війни, що описані в праці польського автора, є і в творі українського письменника. Я. Собеський пише, наприклад, про те, як з тривогою була сприйнята в польському таборі чутка, що козаки не прибудуть: «Відчай виразився на обличчях солдат і старших; голови опустилися, чулося тихе ремствування, коли сумна звістка передавалася по наметах» [35, с. 31]. Сам автор про це говорить також, зауважуючи, «що поляки козаків так чекають, як на манну з неба» [26, с.560].

Я. Собеський відзначав сміливість, гнучку тактику, винахідливість козаків, В боротьбі з турками запорожці часто вдавалися до хитрощів. «Вісім тисяч запорожців, - пише Собеський, - напали вночі на турецький стан, користуючись темнотою, вони зненацька ввірвалися в табір і кинулись до наметів, де спочивали мусульмани, котрі прокинувшись не в змозі були чинити опір» [35, с.32.].

Турками оволоділа паніка. Я. Собеський зауважує, що «якби поляки зуміли тоді скористатися нею, то одна година принесла б більше здлбичі, ніж усі сорок днів, сповнені трудів і небезпек» [там само, с.32].

Нічні напади на турецький табір, за свідченням Я. Собеського, козаки робили не раз, але гетьман Ходкевич не визнавав такої тактики боротьби.

Про козацькі напади на турецький табір, ставлення до цього Ходкевича пише і О. Маковей у повісті: «Турки розступаються, втікаючи на боки, козаки біжать, мов улицею, і спадають на намети як гайвороння. Всюди переполох».Сагайдачний шле посланця до Ходкевича: «Проси допомоги! – наказав він, - сьогодні можемо війну закінчити» [там само, с. 605].

Допомоги від Ходкевича не було, і козаки змушені були відступити.

Я. Собеський наводить чимало епізодів жорстокої розправи яничар і султана над козаками. В О. Маковей вони також є, але подані ширше.

При написанні повісті О. Маковей спирався, без сумніву, на свідчення очевидців і сучасників Хотинської війни, мемуари і хроніки. Але вони не могли дати повної картини подій, обраних письменником для зображення, а лише склали історичну основу твору. Не слід забувати, що джерела, якими міг користуватися О. Маковей, насичені (в тій чи іншій мірі) суб'єктивними міркуваннями авторів, обумовленими їх світоглядними позиціями, й не завжди вірно тлумачили історичні факти. Від О. Маковей вимагалось критичне ставлення до них, з чим він і успішно впорався. В О. Маковей були свої, загалом правильні, погляди на завдання і можливості історичного жанру. Перед художньо-історичною літературою він ставив вимогу правдивого, науково точного висвітлення фактів історії, відтворення життя таким, яким воно постає з історичних джерел, справжнім. У статті «Про історичні оповідання» О. Маковей писав: «Історична правда, чи вона гірка, чи солодка, все мусить бути основою історичного оповідання» [13, с. 133].

Своєрідність художнього відтворення історичного минулого полягає в тому, що письменник не має змоги сприймати ті чи інші події шляхом безпосереднього споглядання. У своєму розпорядженні він має лише скупі, а іноді й невірно висвітлені факти, почерпнуті з тих чи інших джерел.

Завдання письменника полягає в тому, щоб, вибравши з цих фактів найбільш цінні, творчо осмисливши їх, відтворити історію в правдивих конкретно-художніх картинах і образах. Поклавши в основу твору достовірні факти історії, письменник має право домислювати конкретні деталі, епізоди, образи, але при цьому він не повинен втрачати почуття реальності, історичної достовірності, художньої правди.

Повість присвячена подіям Хотинської війни. Ця війна була переломним моментом в історії Османської імперії, розвіяла міф про могутність і непереможність турків. Відтоді турки перестали бути предметом непереборного жаху для народів Європи і Азії.

Як відомо, найактивнішу участь у Хотинській війні взяли українські козаки. Своєю мужністю і героїзмом вони врятували польську армію від

розгрому, а Польську державу – від ганебного миру. Ця війна за своїм характером була війною несправедливою і загарбницькою з боку Туреччини і справедливою з боку Польщі та України.

Події в повісті відтворені у хронології, в суворій відповідності з історичними документами. Такий композиційний прийом сприяє більш глибокому, всесторонньому висвітленню битви, проникненню у всі її подробиці. Тим більше, що повість охоплює події, які вкладаються в порівняно невеликий проміжок часу (Хотинська війна тривала лише місяць).

Повість «Ярошенко» може служити зразком кропіткої праці письменника над історичними джерелами. Поза його увагою не пройшов жоден епізод, жодна деталь війни. Але О. Маковей далекий був від копіювання фактів. Як було відзначено вище, вони стали для нього лише об'єктом творчого осмислення. Поставившись до них з усією вимогливістю художника і вченого, він зумів розкрити суспільну природу і зміст зображуваної події, визначити її місце і значення в історії. О. Маковей чи не перший в художній літературі зробив спробу правдиво відтворити події Хотинської війни, дати їм вірне, науково-об'єктивне тлумачення й оцінку.

О. Маковей, дотримуючись історичної правди, широко розповідаючи про події напередодні і в час Хотинської війни, найбільше про ті, що зв'язані з українськими козаками. Письменник вірно зрозумів характер війни, показав спільність інтересів українського, польського і молдавського народів у боротьбі проти єдиного ворога, правдиво схарактеризував окремі історичні постаті. У повісті добре висвітлено побут козацьких, польських, турецьких військ. Самі події війни відбуваються з участю багатьох історичних осіб – Сагайдачного, Ходкевича, Собеського та ін.

У творі відображено лише одну сторінку історії, одну історичну подію, але в ньому на повну силу проявився широкий епічний талант О. Маковея,

Хотинську битву автор відтворює день за днем, епізод за епізодом, починаючи від перших сутичок між польсько-козацькими військами і турками.

Польська армія майже зовсім не була підготовленою до війни. Її добірні сили були розгромлені турками в 1620 р. під Яссами. Наспих зібране і погано забезпечене військо, направлене під Хотин, не могло, безперечно, встояти проти двістип'ятдесятитисячної добре оснащеної армії султана. Командування розуміло скрутність становища і всіляко намагалося відвернути небезпеку, що нависла над державою. Коронний гетьман Ян Ходкевич робить спроби відновити мир з турками, але безуспішно. Повертається з турецького табору посланець і сповіщає, що його навіть не допустили до султана, а візир сказав, «що Осман так довго їсти не буде, поки не займе нашого табору» [26, с.568]. І в цей напружений момент, за день до початку битви, під Хотин прибуває сорокадвохтисячне козацьке військо. Поляки добре знали ціну військової могутності українських козаків. Поява козаків справила велике враження на всю польську армію, піднесла бойовий дух кожного: «Звістка, що йдуть козаки, розійшлася блискавкою поміж військом, і ще сонце не зійшло, як цілий обоз був уже на ногах. Радісний гамір пішов по обозі: «Козаки прийшли! Козаки! Слава Богу! Тепер ми безпечніші! І всі радніше взялися знову копати окопи»» [26, с. 571].

Творчу перемогу О. Маковея в змалюванні Хотинської війни можна пояснити не стільки хронологічно точним відтворенням її епізодів, скільки тим, що він зробив спробу дати об'єктивну оцінку цій події, розкрити історичні причини перемоги козацько-польських військ під Хотином, показати вирішальну роль у цьому козацьких мас і полководської майстерності Петра Сагайдачного. У повісті майстерно розкрито високі гуманні якості українських козаків, їх патріотизм, волелюбність, незламну стійкість і мужність у боях. Суворе життя, постійна жорстока боротьба проти іноземних поневолювачів зробили з них сміливих воїнів, виховали в них безстрашність, зневагу до смерті, наполегливість у досягненні перемоги. Їхні захоплення і здивування серед польських воїнів, активізуючи впливали на весь польський табір.

Характерним є такий епізод війни, зареєстрований історичними

джерелами і яскраво відтворений у повісті «Ярошенко»: «За кілька днів до початку Хотинської битви загін козаків з кількасот чоловік зіткнувся з головними силами турецької армії, яка прямувала під Хотин. Козаки вступили у нерівний бій, майже усі загинули, але затримали турків на цілих три дні. Це дало змогу козацькому війську вчасно з'єднатися з поляками і підготуватися до оборони.

Самовідданий вчинок козаків справив велике враження на польських воїнів.

Всі не могли надивуватись козакам, що так славно билися над Прутом, і хоч жалко їм було, що так марно загинули, проте раділи, що така мала громада козаків стримала майже на три дні цілу силу турецьку, і що тисячі таких завзятих борців прийдуть їм на допомогу під Хотин» [26, с. 554].

Далі О. Маковей описує події самої Хотинської битви 1621 р. Війна почалася 2 вересня нападом турків на табір запорожців, яких султан вважав основною силою. Письменник відтворює події цього дня досить широко. Українське козацтво з самого початку стало недоступною фортецею для турецької армії. Весь час точилися жорстокі бої. Турецька артилерія безперервно обстрілювала окопи запорожців, турки і татари безупинно атакували передові загони козаків, намагаючись відрізати їх від решти війська. Бій закінчився пізно ввечері успішно для козаків. Турецьке військо зазнало великих втрат. Події третього вересня в повісті не відтворені. Від опису боїв першого дня автор переходить до опису подій, які відбувалися 4-го вересня. Султан вирішив виступити проти козаків ще більшими силами. Напад на козаків було зроблено вранці. Козаки зустріли турків сильним опором – «рушниці з окопів кидали тисячі куль у цілі лави турків» [26, с. 598]. Упродовж чотирьох-п'яти годин йшли напружені бої. Не зломивши опору козаків, вороги відступили. Потім вони напали на польське військо, але, не добившись успіху, теж відступили. Згодом турки ще раз пішли проти козаків. Козаки спершу вперто і хоробро оборонялись, а потім перейшли в рішучий наступ проти ворога. Петро Сагайдачний повів козаків на штурм султанського табору.

Поява козаків у турецькому таборі була несподіваною. Настав сприятливий момент для перемоги, але Ходкевич не надіслав козакам перемоги. Сагайдачний змушений був відступити, втративши в бою чимало козаків. Сьомого вересня, пише О. Маковей, «турки п'ять разів ішли приступом на польський табір і вирізали в однім місці всю польську сторону, що стала на окопах, як дома» [26, с.621].

Десяте вересня минуло спокійно. Та наступного дня турки виступили знову проти козаків. Почався запеклий бій. Козакам було дуже важко, вони відчували нестачу в озброєнні і харчуванні.

Правдиво відтворено в повісті наступні події Хотинської війни, настрої в польському таборі і серед козаків напередодні та в час перемир'я.

Поляки, одержавши з допомогою козаків блискучі перемоги над ворогом, вирішили розпочати переговори про почесний для Польщі мир. Центральне місце на цих переговорах зайняло козацьке питання. Турки вимагали дозволу будувати замки і поселення на території України, припинення козацьких походів на турецькі землі.

Козаки, вислухавши в присутності Сагайдачного умови миру, вирішили не дотримуватися їх і організовано пішли з-під Хотина.

Історичні події, пов'язані з Хотинською війною 1621 року, відтворено в повісті «Ярошенко» загалом правдиво і достовірно. У цьому пересвідчуємося, коли порівнюємо твір з відповідними історичними матеріалами, з працями істориків про Хотинську війну, зокрема працею чернівецького вченого М. Алекберлі «Хотинська війна 1621 р.» [1].

Головною темою повісті О. Маковея «Ярошенко» є відображення спільної боротьби українського, польського і молдавського народів проти турецько-татарського поневолення.

Особлива увага в повісті звернута на відтворення героїчної боротьби українських козаків, очолених гетьманом Сагайдачним, проти турків і татарів. Вже на початку твору подається картина боротьби невеликого загону козаків з величезними силами ворога. У нерівному бою козаки виявили мужність,

героїзм, стійкість. Завдяки їх безприкладному героїзмові армія турецького султана Османа була затримана.

Тема визвольної боротьби козаків чи не найяскравіше висвітлюється на епізодах битви під Хотином. Козаки, проявивши велику мужність і героїзм, завдали туркам нищівних ударів, підірвали їх віру в свою непереможність, змусили турецького султана Османа II укласти з Польщею мир.

Автор, у противагу польській тодішній історіографії, яка замовчувала роль козаків у війні, змальовує їх як активних учасників подій, на долю яких випала відповідальна місія – розбити турків, не допустити їх до поневолення краю.

На нашу думку, О.Маковей зумів розібратися в складних суспільно-політичних умовах, які склалися в польській державі на початку ХУІІ ст., в період масових антифеодальних рухів на Україні, і дати вірну відповідь на питання: що спонукало українських козаків погодитися на союз з поляками у війні. Козаки, акцентує О.Маковей, знали, що султанська Туреччина, покінчивши з Польщею, не забариться з походом і на Україну., а тому вважали за необхідне спільними зусиллями ліквідувати перш за все цю небезпеку, а потім уже порахуватись і з польськими панами. Ця думка вкладена в уста П. Сагайдачного: «Я на те кажу, - звертається він до Молодецького, - що коли турки поб'ють Польщу, поб'ють і нас, бо сила їх завелика проти нашої : биймо ж їх тепер спільно з ляхами, а потім вже після війни з поляками порахуємося. Виходимо: ми з тобою, ляхе, не приятелі, але все ж ти християнин, а турок наш спільний ворог» [26, с. 552].

Отже, письменник вірно підмітив, що необхідність воєнного союзу між українськими козаками і польською шляхтою була викликана самими життєвими потребами, інтересами захисту вітчизни від страшного і лютого ворога, який загрожував поневоленням і фізичним винищенням не лише польському народові, але й українському.

У повісті «Ярошенко» письменник засуджує загарбницькі війни. На прикладі молдавського містечка Серет, родини Ярошенків зокрема,

письменник показав, що Хотинська війна не обмежувалась подіями під Хотином, що її руйнівний дух, задовго до безпосереднього зіткнення двох воюючих сторін, ширився по території Молдавії і України, вривався в оселі мирних жителів, несучи розруху, смерть, нещастя. Загони польських і турецько-татарських вояків гасали по навколишніх селах, ватаги мародерів, користуючись безладдям, що настало в країні з початком війни, безкарно чинили грабежі і розбої над беззахисним населенням. Молдавським правителям була байдужою доля народу і вітчизни. Активізуються постійні придворні чвари навколо престолу, «на якому тоді ніхто не міг посидіти довгий час – усе один одного зіштовхував з нього» [26, с. 519].

Як і вся повість, ці картини пронизані суворим осудом усіх грабіжницьких воєн, які приносять людям стільки нещастя і горя. Перед очима Микули пройшли всі страхіття війни, і він задумується: «Чому ті люди так ненавидять себе? Чому передумують тільки над тим, як би другого гладко позбавити життя? Земля така широка, тільки живи, поки бог дозволить, для всіх місця доволі, - тим часом ні! Годі жити спокійно! Зберуться сотні тисяч отак на одне місце і ріжуть себе щодня потроху; нарешті, не лишиться їм ні крові, ні сили далі битися, - і розійдуться» [26, с. 649].

О. Маковей показує, що турецько-татарські війська ще не зустрілися на полі битви з польсько-козацькою армією, а місцеві мешканці вже відчули воєнних бід. Війна порушила мирне життя родини Ярошенків і принесла їй багато горя, бідність і, зрештою, смерть. Глава сімейства – батько, разом з дружиною, невісткою та онуком потрапили в турецький полон. Син Микола став на оборону рідної землі і врятував своїх рідних.

Хоч війна закінчилася перемир'ям і ворожі армії розійшлися, сім'я Ярошенків, повернувшись додому, застала пустку. Доля цієї родини, доля усього молдавського народу була скаліченою.

Виносячи вирок загарбницьким війнам у художній формі, О. Маковей водночас проводить думку, що спільна боротьба польського, українського і молдавського народів мала справедливий визвольний характер. Українські

козаки змальовані автором як вірні друзі, рятівники молдавського та польського народів. Ідея побратимства українського і польського народів яскраво утверджена епізодами їх спільної боротьби проти турецько-татарських завойовників. Пророчими стали слова Ходкевича: «Прийде час, і Польща стягнеться, буде сестрою Україні...» [26, с. 654]. Як підтверджує новітня історія двох європейських країн, такий час настав. Нині Польща однією з перших держав Європи стала на допомогу Україні в жорстокій війні проти російського рашизму.

3.2. Особливості композиції повісті.

В основі повісті «Ярошенко», присвяченої подіям Хотинської війни 1621 р., лежить конфлікт, що відбиває зіткнення між турецько-татарськими поневолювачами і силами, які протистоять їм (український, молдавський і польський народи). Залежно від конфлікту групуються персонажі твору, розподіляються на позитивні і негативні, головні і другорядні.

Головним героєм повісті, відповідно до покладеного в її основу ідейно-тематичного задуму, конфлікту, О. Маковей зробив народні маси, висунувши цілком свідомо на перший план українське козацтво. Саме українські козаки разом з патріотичними силами з числа молдавського і польського середовища відіграли вирішальну роль у Хотинській битві 1621 р. У польському таборі автор чітко розрізняє патріотичні і зрадницькі елементи. Патріотичні елементи, як Ходкевич, добре розуміють інтереси козаків, прихильно ставляться до них, вірять в те, що прийде час, коли Польща і Україна будуть жити в мирі і злагоді. Зрадниками щодо інтересів українських козаків виявилися окремі представники польської шляхти.

Серед козацької маси виділяється гетьман Петро Сагайдачний, який виступає передусім як патріот, мудрий військовий керівник. Його хвилює найбільше доля козаків, всього народу. Щоб врятувати батьківщину від ненависного ворога, він вирішує допомогти Польщі у війні проти турків.

Центральним персонажем твору є селянин Микула Ярошенко. Це

сильна, вольова, активна натура. Опинившись на дорогах війни, Микула приєднався до козаків, став месником за особисті та народні інтереси. На образі Микули Ярошенка, на прикладі його родини письменник і показав, якого лиха завдає війна простому народові.

Сюжет твору розгортається двома сюжетними лініями, які переплетені між собою. Перша лінія – це безпосередньо події самої Хотинської війни, що відбувається за участі турецько-татарських військ та українського, молдавського та польського народів; друга – життя родини Ярошенків (насамперед Микули), члени якої потрапили у вир війни. Обидві лінії пов'язує між собою образ Микули Ярошенка, який бере безпосередню участь у воєнних подіях. Отже, образ Микули відіграє у творі важливу композиційну роль.

Починається повість реалістичною колоритною картиною ярмарку в молдавському містечку Сереті 13 серпня 1621 року, напередодні знаменитої битви під Хотином. Тривога нависла над містечком, усе насторожилось в очікуванні чогось незвичайного, страшного. Немає на ярмарку купців з дрібних країв і міст, а хто й приїхав, то не стільки «...для того, щоб що-небудь продавати або купувати, але щоб розвідати дещо більше про війну» [26, с. 504].

Ширяться чутки, що турецький султан з величезною армією виступив проти Польщі, що ворожі війська зйдуться під Хотином. І хоч це не близько від Серета, що кожний почуває себе в небезпеці. Навколо роз'їжджають турецькі і польські чати, грабуючи та забираючи в полон мирне молдавське населення. Всі ці події становлять експозицію твору.

Хвиля війни докочується і в Серет. На містечко налітає загін польської кінноти, який забирає для війська худобу і людей «для язика». Серед полонених поляки погнали під Хотин і всю родину Микули Ярошенка. Пригнічений тяжким горем і тугою за рідними, він вирушає в дорогу на пошуки полонених. Так наступає зав'язка твору.

Далі події набувають ширшого розвитку. По дорозі Микула потрапляє спочатку до «опришків» Бернавського, а потім до козаків. На невеличкий загін козаків, до якого приєднався Микула, нападають великі сили турків.

Зав'язується запеклий, нерівний бій, в якому гинуть майже всі козаки. Ті, що залишилися в живих (серед них і Микула), потрапляють в полон. Згодом Микула виринається з полону, знову потрапляє до загону козаків, якого очолює гетьман Сагайдачний. В одному з боїв з турками Микула врятовує життя Сагайдачному, чим завойовує велику пошану в козаків.

Разом з козаками Микула йде під Хотин, потім бере активну участь у боротьбі з турками, виявляючи мужність, безстрашність. Тут, під Хотиним, Микула зустрічає батька, довідується, що мати, дружина і син перебувають у турецькому ясирі. Він докладає всіх зусиль для того, щоб врятувати родину. Події Хотинської баталії викладаються хронологічно, день за днем.

Вирішальні бої під Хотиним, після яких турки змушені були піти на перемир'я, зустріч Микули з матір'ю, дружиною, сином, старшим братом, що втекли з ясира, - всі ці події становлять кульмінацію твору. Епізоди, які відтворюють події в час і після перемир'я, відхід козаків з-під Хотина, повернення Микули з родиною додому є розв'язкою повісті.

Певну роль у творі відіграють і позасюжетні елементи, зокрема пейзажні картини. Пейзажі – невід'ємні від зображуваного у творі. Вони допомагають краще відтворити загальний настрій тих чи інших картин, епізодів, людей. Здебільшого показана гармонійна відповідність між картинами природи і життям людей. Ось якими сумними фарбами змальовано пейзаж, що передуює битві 4-го вересня: «Холодна мрака вкрила все Хотинське поле вранці 4-го дня вересня 1621 року. Ліси, що в сторону Буковини, стояли темною стіною, здавалися невеличкими горами; що тяглися без кінця аж по Карпати і там у темній імлі під небесами щезали. Виразніше відбивалися з них менші ліски і дуброви, що росли по степу перед козацьким обозом на полудне і давали добрий сховок тисячам турків, що там скривалися» [26, с. 591].

У таких же сумних тонах витримано пейзаж, що подається в кінці твору, після битви: «До кількох днів хотинська околиця, де через шість тижнів було так людно і тісно, виглядала як пуща. Густе, глибоке, безвихідне чорне болото покривало зелену колись землю; тільки ліси красувалися у тім

болотянім морі своїм пишним листям, забарвленим осінню різними красками. Хмари галок, ворон і інших птахів осяглися, здавалось з усього світу, щоби доїдати тут усяке падло і незакопаних трупів. Де не взялися собаки і вовки з лісів і цілими тічнями почали волочитися навіть у білий день по бойовищі. Небезпечно було й вийти в поле, де звірі і птахи справляли такі похорони... Страшно було дивитися на непохованих покійників, що з них поробили люди, звірі, птахи. Одні люди покалічили їх страшно, другі, очевидно, опришки, обдерли навіть з одежі, а звірі і птахи докрепляли. Нікому і в гадку не приходило поховати їх» [26, с.694-695].

Є в повісті чимало воєнних батальних картин, важливих для повного усвідомлення змісту твору. Письменник подає, наприклад, картину генерального бою, в якому виявляються особисті якості кожного учасника.

«Козаки з-під воза стрілили і вхопились за шаблі. Тільки Пугач чекав ще до останньої хвилини і випалив з раківниці просто в голови громаді турків, що вже підбігли під окіп... Пугач вискочив на віз як несамовитий... - Бий – заревів Череватий, як скажений. – Бий!

І стали вимахувати шаблями так, що ніхто не міг приступитися... Полилася кров із порубаних голів і тулубів». Микула в цьому бою, виявляючи неабияку хоробрість, б'є ворога. А коли пролунав наказ Сагайдачного «бий турка», то «козаки били турків по плечах та по головах і бігли далі, перескакуючи трупи та ранених... частина козаків почала рубати колеса від пушок і коші; менші пушки скидали в яри; грубші, прив'язані ланцюгтами, загвожджували; а інші козаки бігли далі... Минає з півгодини, козаки вбилися клином у середину турецького обозу. Інші ззаду пруть лавами. Ціле ліве крило турків завертається» [26, с. 605].

У повість письменник часто вводить спогади, які відіграють важливу композиційну роль, допомагаючи повніше розкрити ідейно-тематичний зміст твору. Так, подаються спогади Семена Ярошенка, в яких змальовується картина радісного дитинства персонажа, що контрастує з його сучасним життям і становищем:

«От тільки перейти звідси Дністер на Жванець і далі дорогою, полями, - недалеко і його родинне місце. Яке воно гарне! Як там весело жилося Семенові за хлоп'ячих літ! Бувало, збіжить з товаришами у Вітрову браму, де ніколи не перестає дути вітер, а потім над Смотрич, в широкий та глибокий яр, що тягнеться довкола цілого городу, - і давай на ріці ставити млинок із патикив. Там по лівім боці на горі чорний замок і високий міст, що веде понад яр із замку в город; кругом стрімкі береги в двадцять сажень, мури, башти... Так тихо тут і безпечно... А на Смотрич сонце світить... вода тепла... Ану бігти ярком довкола города, туди, попри польські фільварки, попід берег – геть навколо аж знову до мосту, - хто борше добіжить? Семен прибіг найскорше, уже й видряпався стрімкою стежкою на міст, дивиться з гори і сміється з товаришів, що припізнилися. Збирає його охота побігти в замок... але зараз за мостом, коло башти стоять вартіві, такі страшні... А там от із стрільниць в мурі визирає пушка, така гарна дучка... Страшно! Ще стрілить, так як тоді у якоесь свято... Радше втечи до міста, до батька, що пильнує Вітрові башти, там під муром лишив він свій лук, що йому батько зробив... Він уже з лука стріляє добре, раз чорну галку поцілив і вона впала» [26, с.610].

Композиція повісті О. Маковея «Ярошенко» обумовлена ідейно-тематичним задумом письменника, проблемами, які він прагнув вирішити у ній.

3.3. *Образи-персонажі*

Повість «Ярошенко» наповнена чималою кількістю персонажів. Центральне місце серед них посідає образ Микули Ярошенка, який у пошуках своєї родини потрапляє під Хотин і, таким чином, безпосереднім очевидцем і учасником багатьох епізодів битви.

Образ Микули окреслено найповніше. Автор подає його в побутовому і громадсько-суспільному планах – показаний у взаєминах з членами своєї родини (батьком, матір'ю, дружиною), а також у боротьбі з ттурськими завойовниками. Автор розкриває характер Микули поступово, вдаючись до

різних засобів, найчастіше до показу персонажів у дії, у вчинках.

Осип Маковей відтворив спочатку оточення, в якому зростає Микула. Батько Микули походив з Кам'янця-Подільського, служив у князів, а потім перейшов жити в Серет, де й осів, купивши собі господарство. Старий Ярошенко вірно служив Могилам, що прагнули бути господарями Молдавії.

Автор наділяє Микулу багатьма привабливими рисами. На початку повісті подається авторська характеристика, з якої довідуємося, що Микула «був дужий, плечистий» [26, с.509]. Епітети «дужий, плечистий» підкреслюють фізичну силу і красу персонажа. Так, уже з перших сторінок твору Микула вимальовується як вродлива, сильна, витривала людина.

У взаєминах з членами своєї родини Микула виступає щирим, добрим. Він безмежно любить батьків, дружину. Без них, забраних турками у полон, не уявляє собі життя. Письменник так передає настрій Микули у зв'язку з втратою родини:

«Тяжка журба верталася несподівано знову, і він уже без ніякої відради снувався то сюди, то туди, а з грудей його добувався не плач, а якийсь глухий зойк, стогін, мов у тяжкій недугі. Його висока, плечиста стать похилилась – він мов ув'яз, постарівся» [26, с.515].

Микула прагне будь-що відшукати родину, виявляючи в досягненні мети велику наполегливість. «Треба, неминуче треба, йому йти слідом за чатою, нехай і під сам Хотин. Пропаде, то пропаде, - йому й так нема життя, коли вся родина пропала» [26, с.516].

Любов Микули до рідних особливо підкреслено в сцені його зустрічі з батьком, а потім і матір'ю та дружиною:

«Мамо моя люба! – промовляв Микула цілуючи матір, і жінку, і знову сина, а сміх не сходив йому з лиця. – Бігме, і плакати хочеться мені, і сміятися... Мамо моя дорога! Роксандо! Тодере! Ілашу! Мені вірити не хочеться, що я вас найшов... Роксандочко! Се ти? Татарине мій дорогий» [26, с.682].

Микула, як справжній син, важко переживає втрату батька, що гине під

Хотином в час війни:

«Коли прийшлося йому прикривати груди, нараз мов гребля прорвалася в його нутрі, увесь затрясся і заплакав таким гірким плачем, що, здавалося берег упаде від сего плачу в Дністер. Відкрив плиту, що покривала вже руки, і почав їх цілувати, то одну руку, то другу, та примовляти: «Бабку мій нещасливий! Сирота я тепер! Сирота! Без нікого! Чому і мене не вбили?..» [26, с.614].

Опинившись у вирі війни, Микула не може залишатися байдужим і до громадських справ, бере активну участь, приставши до козаків, у боротьбі проти турків. Хоч це людина без певних політичних позицій і переконань, але ніяк не можна сказати, що вона виступає як зовсім безсторонній споглядач і мимовільний учасник подій. У стосунках Микули з козаками явно відчуються його симпатії до цих мужніх, загартованих суворих життям людей, і йому боляче було чути, що «чи в поляків, чи в турків усе йде торг коштом козаків, тих самих козаків, що досі так добре постояли за себе і за добру справу...» [26, с.664].

З козаками у нього зав'язується тепла дружба, у них він знаходить щире співчуття і підтримку. Зрештою лише до козаків спрямовані всі надії Микули на визволення з полону родини.

У боях з турками Микула виступає мужнім і безстрашним, дужим і хоробрим. В творі подано чимало сцен, в яких розкрито ці риси персонажа. Ось одна з них. Микула разом з невеличким загоном козаків, яких зустрів по дорозі до Хотина, потрапляє в оточення. Розпочався бій. Микула «стояв, розставивши широко ноги, і вимахував нею [довбнею – Т.Ю.] то вліво, то вправо, так, що одним замахом змітав з окопу по кілька ворогів. Усе, що по дорозі стріла довбенька, мусило податися на бік, вона обліпилася волоссям і кров'ю. Побитих лежало перед Микулою внизу стільки, що хто хотів знову до нього прискочити, мусив переступати трупи... Довго пильнував він так завзято свого місця і тільки згодом побачив, зчудований, що вже ніхто до нього не лізе» [26, с.542].

Хоробрим показаний Микула і в сцені сутички козацького загону, що супроводжував Сагайдачного, з турецькою сторожею. Микула врятував життя гетьманові.

У вирішальній битві під Хотиним найвиразніше проявляється безстрашність і велика мужність Микули. Опис бою і участі в ньому Микули подається самим автором. Микула «кинув шаблю і вхопив сулицю, здоровенну дрючину з острим залізом» і «шпигав у груди і все іншого колов, мабуть, і не ранив дуже, тільки заколот робив великий... Нараз хтось ухопив Микулу за ноги спереду, і він упав стрімголов у рів і трохи не загинув. Сулиці нема! Дишель є в рові! І Микула хапає надломлений дишель, вискакує на віз, пхається перед других козаків і одним замахом змітає з окопу ряд турків» [26, с. 604]. З цих епізодів постає героїчний образ простого селянина, патріота, який любить свою землю, свій народ і ненавидить ворогів.

Микула – гуманний, людяний. Сцена розправи польських джурів над беззахисними людьми викликає у нього високолюдяні думки:

«Земля така широка, тільки жий, поки бог pozwoli, для всіх місця доволі, - тим часом ні! Годі жити спокійно! Зберуться сотки тисяч отак на одне місце і ріжуть себе щодня потрохи, в кінці не стане їм ні крові, ні сили битися далі і розійдуться» [26, с.649].

Змальовуючи образ Микули, письменник, правда, не завжди досягає бажаної мети. Як зауважує дослідник О.Засенко, «не все достатньо вмотивоване, логічне, доцільне. У кількох випадках, думаючи і дбаючи про врятування рідних, він надто легковажно перемандрує (з неабияким ризиком для себе) з одного табору в інший і порівняно легко виходить неушкодженим із найскладніших ситуацій... Поряд з цим можна навести й інші приклади, коли письменник не досягає бажаної мети, оскільки вжиті ним натуралістичні образи збуджують у свідомості читача не захоплення, а почуття відрази, викликають роздратування. Так сприймається зокрема згадка про волосся й кров на довбні» [13, с.136-137].

Скупо, але любовно виписаний у повісті образ Сагайдачного. Перед

читачем постає приваблива постать козацького ватажка, політика і дипломата, досвідченого стратега і воєначальника.

Історична постать Сагайдачного складна і протирічлива, тому в документах О.Маковей міг зіткнутися з найсуперечливішими відгуками про його державну і політичну діяльність.

Сагайдачний неодноразово обирався гетьманом запорізького війська. Блискучі походи проти турецько-татарських загарбників, здійснені козаками під його проводом, принесли їм заслужену славу і повагу серед поневолених султанською Туреччиною народів, а ім'я Сагайдачного зробили відомим далеко за межами України і Польської держави. В той же час Сагайдачний довгий час дотримувався орієнтації на Польщу і лише в останні роки життя зайняв лінію протилежну політиці польського уряду.

Турецько-татарська навала 1621 р. змусила козаків піти на тимчасову угоду з польським урядом проти спільного ворога. У розгромі турецьких полчищ під Хотином вирішальну роль відіграли українські козаки, і в цьому велика заслуга належить Сагайдачному, який очолював козацьке військо. Самець ей момент його діяльності правдиво відтворив О. Маковей у «Ярошенку».

У художніх творах українських письменників роль Сагайдачного висвітлювалась по-різному. У романі Данила Мордовця «Сагайдачний» гетьман піднесений на високий п'єдестал. Автор вихваляє його за походи на турків і татар, за уміння добре, без воєн, ладити з Польщею. Зінаїда Тулуб у романі «Людолови» створила в основному історично правдивий образ гетьмана. Вона прагнула показати в його постаті не лише історичного Петра Конашевича, але й живу людину з сильними і слабкими сторонами її душі.

З. Тулуб не ідеалізує Сагайдачного, показує, як блискучий таланти полководця, політичного діяча, дипломата, організатора і натхненника козацької маси, що поєднується в ньому з жорстокістю, егоїзмом, власницькими мріями виразника інтересів козацької старшини.

Образ Сагайдачного в повісті О. Маковей змальовано загалом

відповідно до історичної правди. Сагайдачний виступає у творі як виразник патріотичних почуттів українського козацтва, його досвідченим полководцем, мудрим політиком, чуйним і вірним товаришем.

У багатьох картинах твору письменник показує великий стратегічний талант Сагайдачного, його вміння швидко орієнтуватися в складній бойовій обстановці., розумне використання ним різних воєнно-тактичних прийомів, які допомагали козакам успішно вести боротьбу проти значно більших сил ворога. Він розуміє, що однією лише обороною і терпеливим вичікуванням воєнного щастя (такої тактики дотримувалося польське командування), перемоги не досягти. Для цього необхідне поєднання активної оборони з рішучими наступальними діями. А тому, враховуючи обстановку, пропонує польському командуванню докорінно змінити тактику ведення війни: «Я за те, щоб не сидіти даремно в окопах, вдарити раз, та гаразд. У відкритому полі турків не переможемо: просто надто багато їх проти нашої сили і тримаються купи, як свині, коли вовка зачують... Тому я думаю, що найліпше було б напасти на них вночі. Я маю певні вісті, що турки вночі сплять, як колоди. Ані добрих окопів, ані вартовиху них нема – такі безпечні у своєму таборі, так вірять у свою велику кількість» [26, с.635].

Слова гетьмана не розходяться з діями: під його керівництвом козаки здійснюють ряд успішних нічних нападів на турецький табір.

Виразно і особливо вдало виписаний у повісті портрет Сагайдачного. О.Маковей не одягає його в оксамитовий гаптований жупан, в широченні шаровари і червоні чоботи, як традиційно зображували деякі тогочасні письменники (наприклад, Данило Мордовець, Микола Костомаров) прославленого козацького батька. Сагайдачний в повісті – це вже стара людина «...з довгою сивою бородою клином і з довгими вусами, що спадали, як два тонкі повісма. На голові мав високу чорну кучму із синім верхом, одяг на ньому був простий: короткий чорний жупан, застебнутий під саму шию, широкі і чорні шаровари і чоботи сап'янові жовті. В зубах держав люльку з коротким цибуком. Сей дідок з добрими синіми очима, що подобав більше на

черця, як на волка, сидів на коні просто як молодець, дивився у степ далеко, мов би там шукав когось...» [26, с.548].

У цій короткій портретній характеристиці відчувається вправна рука художника-психолога, здатність письменника підмітити і виділити такі риси, які б допомагали якнайповніше розкрити внутрішній світ героя, його думки, переживання, поведінку.

Одним з основних засобів розкриття характеру Сагайдачного є показ його в дії. У вчинках Сагайдачний виявляє свої якості найповніше. Письменник не простежує крок за кроком життя персонажа, не вдається до кропіткого аналізу його думок і почуттів. Характер Сагайдачного розкривається переважно у взаєминах з козаками та ворогами народу.

З батьківською теплотою і увагою ставиться Сагайдачний до козаків. Зі свого боку вони шанують і люблять його, вітаються з ним як з рідним батьком: «Слава Богу! Слава богу, що вернувся! Тепер у нас буде голова!» [26, с.562].

Сагайдачний розуміє, що справжнім героєм епопеї є багатотисячна козацька маса, що його дії диктуються волею цієї маси і змінити її він не в силі. Звертаючись до польських комісарів, занепокоєних хвилюванням серед козаків, Сагайдачний говорить, що «він поляків під Хотином не покине, хіба що така була б воля всіх козаків і всієї козацької старшини – тоді він, звісно, не порадить нічого» [26, с.544].

Письменник показує Сагайдачного мудрим дипломатом, що виявив правильну політичну орієнтацію, підтримавши в тогочасній суспільній ситуації Польщу: «Не треба нам лишати християн у такім нещастю, ми повинні їм допомогти. Ляхів гудьмо, та з ляхами будьмо. Ану не поможемо ми їм, тоді невірні розпустять на всі сторони свої загони, не буде кому боронити землю християнську, бо і нас можуть потім змести» [26, с.563]. «Ляхів гудьмо, та з ляхами будьмо» - це вислів, який автор вміло використав, адже лише в спільній боротьбі українці і поляки могли перемогти турецьких поневолювачів. Цю істину добре засвоїли козаки, які прекрасно розуміли свого мудрого гетьмана.

Коли між турками і поляками почалися мирні переговори, душу Сагайдачного сповнювали недобрі передчуття. Гетьман мимоволі кидає погляд на своє минуле життя. Він гордий з того, що, боронячи рідний край від турків і татар, пролив ріки ворожої крові. Але кається, що, сподіваючись здобути у поляків хоч які-небудь полегшення для свого народу, водив козацькі полки у російські землі, «...коли визволяв королевича з біди під Москвою...» [26, с.678].

У взаєминах з польськими командирами Сагайдачний завжди прямий і справедливий, ніколи не криється із своїми думками, хоч би вони були їм не до смаку. Пригадаймо бесіду Сагайдачного з представниками польського командування. Довідавшись про те, що поляки роблять спроби відновити мир з турками, він прямо ставить питання перед коронним гетьманом Ходкевичем: «А тепер ти, пане Яне, скажи мені, чого крутиться той Вевеллі у нас? Чого ви торгуєтесь з турками? Адже і ви, пане Шемберг, їздили?

- Їздив. Тоді ще була надія на згоду.

- А тепер яка надія? – запитав Сагайдачний. – З турками вже б'ємося: кінця не знаємо. Коли миритися, то за яку ціну? Знову усе має впасти на козацьку голову? Ви погодитеся на життя, а ми з тієї згоди маємо загинути?» [26, с.624].

Рішуче поступає Сагайдачний, довідавшись про умови мирного договору між Польщею і Туреччиною. Всупереч вимогам польського командування він наказує козацькому війську переправитись вночі через Дністер. А що стосується застереження про те, що козакам забороняється надалі здійснювати воєнні походи проти Туреччини і Кримського ханства, то Сагайдачний прямо заявляє: «Нехай вони на здоров'я забороняють нам виходити на Чорне море, ми як не слухали їх [поляків – Т.Ю.] досі, так і далі не маємо потреби слухати» [26, с.693].

Образ гетьмана Сагайдачного розкривається значною мірою у зіткненні з ворогом в час Хотинської війни. Будучи тяжко пораненим, він не покидає поля бою, виявляє витривалість, чим підбадьорює козаків. Микула

«чудувався, скільки сили було в сего сивого діда, що, помимо рани і болю, йшов жваво вперед або вів коня тільки самою правою рукою» [26, с.598].

У повісті яскраво підкреслено справжнє народолюбство Сагайдачного, його державно-політичну далекоглядність. Він виступає не лише як захисник інтересів запорізького козацтва, а вболіває за долю усього українського народу, покривдженого віками. Петрові Могилі, який хотів стати господарем Молдавії, Сагайдачний радить повертатися на Україну, щоб «послужити своєму народові»: «Ходім, пане, у Київ, ходімо! Робота для нас знайдеться! Ви ж такі школи кінчали, світами їздили, допоможете нам. От споміг я Київську братську школу, нехай би людські діти вчилися, а повести її добре, доглянути нема кому. Ви б доглянули, повели... А по братствах скільки роботи жде! Розчинилося на хліб, а вимісити і спечи нема кому. Погано скрізь... нарід опущений, побивають його під хатою, а оборонців так мало» [26, с.677].

У повісті «Ярошенко» чимало другорядних (епізодичних) персонажів: гетьман польського війська Ходкевич, козаки Пугач, Голоша і Муха, польський король Владислав та інші.

З-поміж інших історичних постатей, які фігурують у повісті, привертає до себе увагу образ коронного гетьмана Яна-Карла Ходкевича, який під Хотином очолював польське військо. Свідомо відступивши від свідчень історичних джерел, О. Маковей намагався втілити в цьому образі кращі риси прогресивних кіл тогочасної Польщі, які розуміли життєві інтереси українського народу і щиро співчували йому.

«Коли б мені дав Бог прожити ще якийсь час, я б, може, стримав оцю ненависть...; так що ж? Мої дні полічені», - жалується Ходкевич Сагайдачному і тут же, звертаючись до польської і козацької старшини, говорить далі: «Бачу, що й козаки нам не вороги. Помогли нам так, що дай боже, щоб ми їм так помагали завсігди і допоможуть нам і далі. Дивився я, як ви тут обнімалися і цілувалися не відступати один від одного, і я бадав би собі, щоб ми завсігди жили так по-братерськи;... щоб ми ніколи не забули тих послуг, яких зазнали від цього народу, що проливав кров за нас» [26, с.655].

О. Маковей зображує польського гетьмана як такого, що мріє про той час, коли «Польща стямиться, буде сестрою України» [26 с. 654]. Ходкевич виступає не лише як бойовий товариш Сагайдачного, але й як людина, яка добре знає українських козаків і високо цінить їх бойові якості. Він відверто признається, що без козаків полякам не обійтись, що без них польську армію, а значить і державу, чекає неминуча загибель.

Не слави і почестей прийшов під Хотин цей «хворий на падучку дід, вже сивий та згорблений» [26, с.657], якому «не на війні б тепер бути, а дома у вигоді» [26, с.662].

З презирством говорить Ходкевич про бундючне панство, яке, забуваючи честь і совість, тікало з поля бою у найбільш відповідальні хвилини. З глибоким обуренням і образою сприймає Ходкевич звістку про те, що навіть король Жигмонт в найвідповідальніший момент не може допомогти армії, бо «полює на зайців під Львовом, а військо зовсім не готове до походу, сидить на селах на квартирах» [26, с.531].

Створюючи образ Ходкевича, О.Маковей прагнув показати те, що було спільного між двома воєначальниками – ним і Сагайдачним: патріотизм, любов до вітчизни, почуття історичної єдності інтересів польського і українського народів, ненависть до спільного ворога.

Крім Сагайдачного і Ходкевича, в повісті виступає і ряд інших історичних постатей: Петро Могила, Дорошенко, Молодецький, Собеський, королевич Владислав, Осман II, Каракаш-Баша та ін. Усі ці образи витримані автором в дусі історичної правдивості і постають перед читачем як живі людські індивідуальності з властивими їм рисами характеру та поглядами, з чітко визначеними політичними позиціями.

Петрові Могилі належить велика заслуга у визвольному русі і культурно-освітній діяльності на Україні. У повісті він виступає як один з кращих друзів Сагайдачного, що погоджується піти «на Україну, у Київ, і послужити своєму народові» [26, с. 677].

З великою симпатією О. Маковей змальовує образи справжніх героїв

битви, вірних синів українського народу – рядових козаків. Всі вони глибоко усвідомлюють свою місію у війні, їхніми героїчними вчинками керує безмежна відданість батьківщині і народу. Письменник вдало розкрив їх високі гуманні якості, життєрадісність, безприкладну відвагу і мужність. О. Маковей показує козаків загалом у реалістичному плані. У Маковея козак – це передусім патріот, хоробрий воїн, вірний син свого народу, воїн месник, для якого головним є воля і краща доля свого народу.

Вважаємо, що при створенні образів козаків автор йшов не стільки від даних тогочасної історичної науки, скільки від джерел уснопоетичної народної творчості, де визначні історичні факти і явища знайшли найбільше об'єктивне висвітлення і оцінку. І це забезпечило письменникові значний творчий успіх.

У змалюванні образів простих козаків характерною особливістю автора є використання гумору. Саме через засоби гумору письменник краще підкреслює життєрадісну вдачу козаків; надає творові виразнішого народного характеру. В образах простих козаків О. Маковей підкреслює ті національні риси, які були властиві і козацтву і всьому українському народові. Козаки – це люди, що «мають по три душі, одну вб'єш, друга жиє» [26, с.663].

Письменник вдало малює гуртові гумористичні сцени, ситуації, в яких і виявляються найяскравіші риси козаків. У змалюванні таких сцен, у вмінні будувати гострий діалог виявилась своєрідність таланту Маковея-повістяра.

Мова козаків насичена перлами народної мудрості – влучними дотепами, прислів'ями та приказками і помітно відрізняється від мови інших персонажів повісті, зокрема від мови представників польського командування, що рясніє словами і словосполученнями літературно-книжного походження.

Серед козацької маси своєю дотепністю, життєрадісністю, відвагою виділяються Муха, Пугач, Голота та ін. Саме про таких «хлопців-молодців» співається в народних піснях і думах. Вони підтримують серед козаків бадьорий дух, своїм особистим прикладом засвідчують мужність і героїзм.

Ось як поводить ся в бою козак Пугач. Він «спокійно розіклав малий огник в рові, наклав соломи і патики і приготував собі залізну ключку. Він

запалював порох у своїй гаківниці, як у пушці, багато було клопоту із сею зброєю, зате заряд із сіканців ішов широко і ранив відразу багато людей. Усе те робив він розважно, помалу, наче б у себе в хаті»[26, с.697]. Під час цієї битви в козацькі окопи впало гарматне ядро. Козаки з цікавістю обернулися:

- Та й здоровенна ж галушка! – промовив Пугач, нахилившись над ядром, і трутив її постолом.
- З'їж її, Федоре, поки гаряча, - сказав Муха [26, с.597].

У бою Пугач сміливий, йому не відоме почуття страху. Своєю хоробрістю, рішучістю він вселяє віру в інших козаків. Пугач не втрачає почуття гумору в найскладніших обставинах. Ось, наприклад, Муха просить Пугача подивитися, чи не дуже поранило. Пугач відповідає: «Не бійся, Яцьку! Тільки зверху шкуру здер. Присохне» [26, с. 599].

Таким же життєрадісним, відважним показаний і козак Муха. Гарматний гуркіт він називає музикою. Мова Мухи, як і інших козаків, жартівлива, образна, пересипана прислів'ями, приказками. Ось як він говорить про поляків: «Чепись кінь з конем, а віл з волем...» [26 с.617]. На «турботи» королевича про їжу для козаків каже: «Спустився дід на обід та й без вечері спати ліг» [26, с.679].

О. Маковей вдало використовує в повісті прислів'я та приказки, як особливо багатий засіб типізації персонажів. Вкраплені в мову козаків, вони допомагають розкрити окремі риси їх вдачі, характеру. Не позбавлений почуття гумору і козак Голота, що називає кулю «вороною», мріє здерти з якого-небудь турка кожушину, бо не має в що зодягнутися. Як бувалий козак, він вірно орієнтується під час бою. Козак Голота – добродушна, щира людина. Любить жартувати. Коли козаки, побачивши його в турецькому одязі, стали говорити, що йому тепер тільки до дівчини женихатися, він добродушно посміхався, жартуючи: «От би тепер посадити на того слона, козак був би! – Та й до дівчини женихатися! Стук, стук у ворота! Вийди, моя панно злота! Панна виходить, а Голота не на воронім, тільки на слоні. – Воно чи не ліпше було би на верблюді? І чом ти собі верблюда не взяв? Там же їх були тисячі»

[26, с.615].

Запам'ятовується нам і старий Ярошенко, колишній козак, що, перебравшись у Серет, мріяв про спокійне життя, але у зв'язку з війною зазнав різних пригод, а врешті загинув від кулі польського чури.

Образи турків і татар у творі лише накреслені. В окремих епізодах, ситуаціях розкрито їх жорстокість, звіряче обличчя. Перед султаном вони звітують головами вбитих козаків, мирного населення, чекаючи за це відповідної винагороди.

Дещо ширше окреслений образ Османа II. Це жорстока людина. За його наказом турки по-звірячому розправилися над бранцями. «Він наказав зараз п'ятьох козаків прив'язати до дерев недалеко намета. Коли їх прив'язали султан стрілив до двох з лука і поцілив одного а око, другого просто в серце, так що сей відразу голову схилив на груди; до трьох інших стрілив із рушниці і поранив їх тяжко. Потім казав знову привести п'ятьох козаків і відрубати їм голови. Дальшим п'ятьом казав повідтинати носи, вуха і руки, а потім до решти замучити» [26, с. 545]. Отже, султан не тільки наказує своїм підлеглим катувати козаків, а й сам чинить жорстоку розправу над ними.

Персонажі повісті О.Маковея змальовані з належною індивідуалізацією, з допомогою різноманітних художніх засобів.

РОЗДІЛ IV.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОСИПА МАКОВЕЯ

У перші десятиріччя ХХІ століття відбулися докорінні зміни в українському освітньому просторі. Нові суспільно-історичні умови, повернення у літературний процес раніше заборонених чи мало знаних імен викликали зміни в шкільних навчальних програмах з української літератури, внесли корективи до змісту навчального процесу. У цей період Міністерство освіти і науки України запропонувало вчителям ввести по кілька годин з літератури рідного краю.

Як відзначає відома українська вчена-методист Ганна Токмань, - «Література рідного краю – складник літературної освіти, що охоплює твори письменників, пов'язаних із регіоном, у якому розташований навчальний заклад» [64]. Додамо, що літературне краєзнавство в наш час стало одним із напрямів літературознавства. Він вимагає від учителя вивчати скарби народної творчості чи життєтворчість майстрів пера того чи іншого регіону.

Література рідного краю – це «головний біль» вчителя української літератури в ЗЗСО, це є, як називають вчителі, «сіра зона» в програмі з літератури. Адже сучасні нові модельні програми (як і старі) не пропонують вчителеві конкретних рішень у викладанні цього предмета. Тож вчитель повинен сам вирішити кого чи що обрати за предмет вивчення та підібрати на свій розсуд оптимальні методи та прийоми навчання.

Програма Державного стандарту базової повної середньої освіти (2011) для вивчення літератури рідного краю передбачила по 4 години в 5-8 класах і по 2 години в 9 класі.

За програмою рівня стандарту для 10-11 класів виділяється по 2 години в 10-11 класах і по 4 години за профільним рівнем.

Програми НУШ за Державним стандартом середньої освіти не пропонують розподілу годин. Це повинні вирішувати методичні об'єднання

вчителів-філологів або дозволяється дотримуватися традиційного розподілу годин в 5-6 класах НУШ. У 7-9 класах запропоновано по одній годині в кожному семестрі.

Учні 10-11-х класів переважно зорієнтовані на підготовку до ЗНО (МНТ), куди твори з літератури рідного краю потрапляють зрідка.

Обов'язком вчителів-філологів є стимулювання учнів до вивчення літератури свого краю. **Мета вивчення літератури рідного краю така:**

- розширення загальнокультурного культурного, літературного кругозору;
- виховання патріотизму в учнів, гордості за творчих особистостей, які є вихідцями з рідного краю;
- знати історію минулого часу і сучасного життя того регіону, в якому проживають учні;
- формувати в учнів знання про мовні особливості літератури рідного краю (функціонування діалектів, говірок);
- формування в учнів усвідомлення гордості за свою державу, особливо в час російської агресії проти України;
- особисте знайомство учнів з письменниками рідного краю та стимулювання до розвитку їхніх власних творчих здібностей;
- розвивати в учнів науково-пошукові навички щодо життя і творчості письменників минулих віків чи сучасних письменників-земляків.

Проблеми, які виникають підчас вивчення літератури рідного краю:

- брак художніх текстів у вільному доступі;
- відсутність чітких програм з літератури рідного краю для конкретного регіону;
- не вистачає цифрового наповнення тем (презентації, відеоуроки, лекції);
- брак методичного забезпечення (наявність затвердженого посібника, хрестоматії тощо);

- відсутність співпраці закладів освіти з письменницькими, музейними осередками регіону;
- брак годин на вивчення літератури рідного краю;
- складність у підборі текстів для тих чи інших вікових груп школярів.

Для учнів старшої школи (9-11 класи) рекомендуємо використовувати такі методи навчання:

- 1.Лекція про життя і творчість письменника.
- 2.Лекція-огляд літературного процесу краю.
- 3.Урок-семінар за творчістю письменника.
4. Літературна конференція (очна чи онлайн форма проведення).
- 5.Зустріч з письменником.
- 6.Екскурсія в музей письменника.
- 7.Екскурсія по літературних місцях.
- 8.Організація круглого стола з проблем вивчення творчості письменника.
- 9.Написання творчої роботи.
- 10.Використання цифрових технологій (демонстрація відеофільмів, фотодокументів про письменника, відеозустрічі).

Особливістю уроків з літератури рідного краю є те, що кожен з них повинен бути спрямований на виховання в учнів почуття патріотизму – любові до малої батьківщини і, зрештою, до держави Україна. Вчитель повинен знати всі імена письменників, які народилися, жили чи живуть на малій батьківщині учнів, які відомі твори чи книги тут народжувалися, які особливості сучасного літературного процесу і т. д.

Вчитель, готуючись до проведення уроку з літератури рідного краю, повинен чітко визначити мету, завдання уроку. При цьому необхідно врахувати особливості творчої лабораторії письменника: стиль, родо-жанрову специфіку творів, а також вчитель мусить визначитися з видами робіт на уроці в залежності від віку учнів (творчі перекази, виразне читання творів,

інсценізація уривків тощо).

Погоджуємося з думкою Г. Токмань, що найкраща форма проведення уроку літератури рідного краю – це зустріч з письменником, бо на такому уроці учні можуть послухати читання ним власних творів, дізнатися з перших вуст про життєвий шлях, історію написання творів. Таким чином, учні входять у творчу лабораторію митця, починають краще розуміти його психологію тощо.

Вчитель може вибрати тему уроку, яка пов'язана з творчістю письменників минулих років і століть. При цьому найкраще відвідати музей чи місця, які були рідними для них. Тоді учні можуть краще виконати дослідження про перебування творчої особистості в цій місцевості. Це повинно наблизити максимально фактичний матеріал до учня і сприятиме його якісному осмисленню. Готуючись до такого уроку, учні мали б завчасно виконати певні завдання. Наприклад, в Чернівцях відвідати літературно-меморіальні музеї Юрія Федьковича (якщо урок присвячений Соловієві Буковини), Ольги Кобилянської (якщо урок присвячений авторці «Царівни»). Вчитель же може організувати поїздки до музеїв-садиб цих письменників, відповідно, у селищі Путила та в селі Димка на Глибоччині.

Ще важливим моментом при вивченні письменників минулого є пошанування їхньої пам'яті. З учнями необхідно відвідувати могили письменників (Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Євгенії Ярошинської, Ольги Кобилянської в Чернівцях; Осипа Маковея та Омеляна Поповича в Заліщиках), готувати заходи, що присвячені пам'яті визначних діячів літератури (літературні вечори, диспути, конкурси на краще читання творів тощо), збирати фактичні матеріали в місцевих періодичних виданнях для шкільного кабінету літератури чи кімнати-музею письменника.

При проведенні уроку з літератури рідного краю в 5-8-х класах методисти пропонують такі структурні елементи:

- Психологічна установка на уроці у формі бесіди вчителя з учнями класу;

- Актуалізація опорних знань, фронтальне опитування;
- Знайомство учнів з особистістю вчителя;
- Слово вчителя про твори, які вивчатимуться з доробку письменника;
- Сприйняття та осмислення змісту твору, характеристика персонажів;
- Запитання від учнів і вирішення проблемних питань;
- Узагальнення навчального матеріалу уроку;
- Підсумок уроку, постановка домашнього завдання та коментар до нього.

При проведенні уроку з літератури рідного краю в 9-11-х класах рекомендують таку структуру уроку:

- Актуалізація опорних знань учнів;
- Опрацювання літературно-критичних праць про життя і творчість письменника;
- Робота над літературними термінами;
- Сприйняття і осмислення змісту, жанрової специфіки твору, стилю автора;
- Розв'язання учнями проблемних завдань (робота в парах, групах; підготовка презентаційних матеріалів);
- Встановлення логічних зв'язків у проаналізованому творі або творчості письменника;
- Самоаналіз набутого власного ментального досвіду;
- Визначення завдань до наступного уроку за творчістю письменника.

Вважаємо за необхідне надати наші методичні рекомендації щодо вивчення творчості Осипа Маковея в ЗЗСО.

При вивченні творчості письменника обов'язково враховуємо віковий ценз учнів. Так на уроках з літератури рідного краю пропонуємо вивчати такі твори письменника, доля якого тривалий час була пов'язана з Буковиною:

5-8-мі класи:

- ліричні твори: «Сон», «Ніч», «Елегія», «Думка», «Рідна земля»,

«Понад хмари», «Ми гайдамаки», «Стрілецький марш», «Привіт Україні».

б) прозові твори: «Пустельник з Путни», «У Чернівцях на перевозі»

Вивчення ліричних творів покликане розвивати в учнів патріотичні почуття, любов до краси буковинської природи, пізнання внутрішнього світу автора; прозові твори розширять знання учнів з історичного минулого Буковини.

9-11-ті класи:

а) з ліричних творів: вірші із збірки «Подорож до Києва» («Мати городів руських», «Кияни», «В Лаврі», «Нова дума», «У Нестора», «Пам'ятник Хмельницькому», «На Лисій горі», «У Миколи Лисенка», «Воскресення»).

б) з прозових творів: повість «Ярошенко».

Запропоновані твори покликані поглиблювати в учнів почуття патріотизму, любові до рідного краю, його історичного минулого, поглиблювати знання про події, що мали місце в 1621 році під стінами Хотинської фортеці, а також розвивати критичне мислення при аналізі художніх творів (визначати тематику, проблематику, художні особливості).

Пропонуємо розробку уроку за творчістю О. Маковея в 10 класі

Тема уроку: Осип Маковей. Повість «Ярошенко». Історична основа твору. Образи-персонажі.

Мета уроку – поглибити знання учнів про багатогранну творчість Осипа Маковея; з'ясувати історичну основу повісті; вдосконалювати вміння учнів здійснювати літературознавчий аналіз прозового твору; розширювати знання з історії України та Буковини зокрема, виховувати почуття патріотизму.

Очікувані результати: учні повинні засвоїти відомості про життя та творчість Осипа Маковея; засвоїти зміст повісті «Ярошенко»; розуміти зміст поняття «історична повість»; образи твору та засоби їхньої характеристики; учні вмітимуть висловлювати власні думки до матеріалу, що вивчається на уроці, добирати цитати з тексту на підтвердження власних думок.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Обладнання: портрет Осипа Маковея, зібрання творів письменника у двох томах (1990), хрестоматія «Письменники Буковини» (Ч.ІІ, 2001), дидактичні матеріали (картки із завданнями, тести).

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Бесіда у формі запитань-відповідей:

1.Що вам відомо про життя та творчість Осипа Степановича Маковея?

2.Чи пам'ятаєте твори О. Маковея, які вивчали в попередніх класах?
Про що вони?

3.Чому ми вважаємо О. Маковея українським буковинським письменником?

4.Що ви знаєте про перебування О. Маковей в Чернівцях, як пошанована його пам'ять в Чернівцях?

III. Повідомлення теми, мети і завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя.

Осип Степанович Маковей – український письменник, який увійшов в український культурний простір як письменник (поет, прозаїк, публіцист), редактор і видавець, фольклорист і талановитий педагог, культурно-громадський діяч. Найповніше зібрання творів О. Маковей – це двотомник, що упорядкував у 1990 р. старший науковий співробітник Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України Олекса Мишанич, а передмову написав випускник Чернівецького університету 1953 року, доктор філологічних наук Федір Погребенник. На жаль, не все, що створив О. Маковей як письменник увійшло до двотомника, зосібна через глибоко національну заангажованість окремих творів. У 1998 році Ф. Погребенник упорядкував, написав передмову та видав окремою книгою поезії О. Маковей «Подорож до Києва», переважна більшість з яких не увійшли до двотомника через те, що більшовицько-комуністична ідеологія боялася їх змісту. Не увійшла до двотомника і багата літературно-критична спадщина письменника та, очевидно, тексти творів, які ще можуть бути схованими на шпальтах української періодики, альманахів, збірників тощо.

На сьогоднішньому уроці ми з вами спробуємо збагатитися новими знаннями про творчість О. Маковей, зокрема його історичної повісті «Ярошенко» про воєнні події 1621 року, які мали місце під стінами фортеці старовинного Хотина.

IV. Сприймання й усвідомленнями учнями нового матеріалу.

- *Перегляд мультимедійної презентації про життя та багатоаспектну творчість О. Маковей.*
- *Додаткові вчительські матеріали.*
 - а). Вчитель використовує метод лекційної розповіді, через яку

коротко знайомить учнів з життєвим шляхом Осипа Маковей.

Для глибокого розуміння таланту письменника, необхідно звернутися до його життєвих витоків. О. Маковей походить з Галичини, з містечка Яворів, що на Львівщині. Він побачив світ 23 серпня 1867 року в родині землероба, який займався ще й кушнірством. З дитинства хлопчик прагнув навчитися грати на якимсь музичнім інструменті, але батьки не мали матеріальної змоги дати йому відповідну освіту. З часом він напише в автобіографії: «Осталось мені те, що найменше коштувало: перо, чорнило і папір». Тому після закінчення початкової школи 1879 року їде на навчання до Львівської української гімназії, де пізнає світ української та зарубіжної літератур. Надзвичайно важливу роль у формуванні національного світогляду та початків творчості відіграли участь у гімназійному гуртку «Згода» та знайомство в 1885 році з І. Франком.

По закінченні гімназії того ж 1887 року О. Маковей вступив на філософський факультет Львівського університету. В цей час починає підпрацьовувати як журналіст в «Народній часописі», згодом в «Зорі». Зі сторінок останнього часопису обдарований юнак почав друкувати свої переклади з німецької літератури та оригінальні поезії.

За порадою І. Франка та в пошуках стабільного заробітку О. Маковей навесні 1895 р. приїхав до Чернівців, де обійняв посаду редактора чернівецької газети «Буковина». Упродовж майже трьох років він підніс суспільний рівень газети до всеукраїнського видання та й сам заявив про себе як обдарований письменник – поет, прозаїк і особливо фейлетоніст.

Восени 1898 року на запрошення І. Франка повертається до Львова на посаду одного з редакторів «Літературно-наукового вісника». Але недовго О. Маковей пробув у Львові – з осені 1899 р. він стає викладачем української мови та літератури в чернівецькій учительській семінарії. Упродовж кількох років він навчав буковинських майбутніх вчителів, з-під його легкої руки стали письменниками такі випускники семінарії, як І. Карбулицький, Д. Харов'юк, С. Канюк, І. Діброва та ін.

У чернівецький період були підготовлені та вийшли друком: перша поетична збірка творів О. Маковея «Поезії» (1895), поетична збірка «Подорож до Києва» (1897), повість «Залісся» (1897), збірки оповідань «Наші знакомі» (1901), «Оповідання» (1904), повість «Ярошенко» (1905), збірка оповідань «Пустельник з Путни та інші оповідання» (1909).

У Чернівцях літературознавець розпочав збір матеріалів до наукової біографії Юрія Федьковича. Як наслідок – у 1910 р. вийшла друком книга «Матеріали до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича», а в 1911 р. – монографія «Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича». У 1909-1911 рр. О. Маковей упорядкував і видав тритомне зібрання творів іншого буковинця – Сидора Воробкевича. Отже, О. Маковей прислужився Буковині на славу своєю редакторською, педагогічною та науковою діяльністю.

Після Першої світової війни, в якій брав участь, О. Маковей повернувся до Заліщиків, де працював директором вчительської семінарії аж до останнього подиху. 21 серпня 1925 року письменник і педагог раптово помер, залишивши по собі багату творчу спадщину та найкращу пам'ять про себе.

б). Історія написання, джерела, особливості сюжетної побудови, образи-персонажі повісті «Ярошенко».

Серед прозового доробку О. Маковея виділяються твори на історичну тематику. Окрім повісті «Ярошенко», яку ми розглянемо на уроці, перу Осипа Маковея належить збірка «Пустельник з Путни», оповідання якої побудовані переважно на фольклорних джерелах і переповідають у художній формі історичне минуле Буковини та Молдовського князівства.

Помітне місце у доробку серед прозових творів О. Маковея зайняла історична повість «Ярошенко» (1905). Повість присвячена історичній битві під Хотинем 1621 р., як одній з вирішальних баталій польсько-турецької війни, в якій взяло участь козацьке військо на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним.

Написанню твору передувала копітка пошукова праця О. Маковея у бібліотеках Відня, де він натрапив на епопею сербського поета І. Гундулича

«Осман», одинадцята пісня якої присвячена подіям Хотинської битви. Мабуть, робота над історичними джерелами і наштовхнула О. Маковея створити твір про цю подію. У статті «Про історичні оповідання» (1907) письменник відзначав, що хотів у «Ярошенку» описати Хотинську війну 1621 року. Він ознайомився зі всіма документальними пам'ятками, спеціально їздив до Хотина, в Кам'янець-Подільський, щоб подивитися на терен війни. Він сів писати повість лише тоді, коли в голові мав уже все скомпоноване, продумане до найменших деталей. Як результат, - твір був написаний протягом 14 липня – 18 серпня 1903 р. у галицькому селі Довгополе, де О. Маковей відпочивав.

Із великої підготовчої роботи автора, в основу повісті лягли достовірні факти з історичного минулого українського народу, а також поляків і молдаванів. При цьому О. Маковей прагнув висвітлити роль українського козацтва як надійної сили, що покликана була зупинити османське рабство на шляху до Європи.

Сюжетну лінію О. Маковей розгортає двома лініями: з одного боку показує воєнні дії, а, з другого, - страждання простого безневинного люду на прикладі сім'ї Семена Ярошенка – трударя із містечка Серет. Пов'язані ці дві сюжетні лінії через образ головного персонажа – Микулу Ярошенка.

Битва, що мала вирішити долі народів, ще не почалася, а мирне населення Молдови вже зазнало розбійних нападів турецьких чат. Грабували, спалювали людські маєтки, а господарів, як правило, продавали в ясир. У сім'ю Ярошенків війна принесла сльози, неволю, смерть. Більшість її членів потрапили в полон, старий Семен загинув на кручах Дністра і лише синові Микулі вдалося пройти крізь випробування війни, щоб віднайти сім'ю і повернутися до рідної домівки.

Значна частина повісті пов'язана з пригодами Микули. На початку твору, з метою віднайти вкрадену і продану в ясир сім'ю, він вирушає на Хотин і волею випадку стає учасником боїв проти турків. Герой не розгубився в скрутних обставинах, а, навпаки, проявляє сміливість і витримку. Письменник Андрій Чайковський у статті «Якої нам треба літератури» (1907)

писав: «Коли почитаєш «Ярошенка», то хіба плечима здвигнеш. Овва! Хіба у нас не було кращих героїв? Герой повісті – се мамалига, статочний міщанин з передмістя, якому дуже до лиця при пасіці або при плузі або хоч і в краму, але між козаками поводить ся сердяга як змокла курка».

Образ головного героя автор виписав правдиво як у своїх почуттях, так і в поведінці. Розшукуючи рідних, він проявляє хоробрість, винахідливість, ризикуючи, переходить з одного табору в інший. Можливо, письменник, дещо гіперболізує, окремі сцени у творі, що стосуються головного героя. Та саме в них розкривається характер Микули, його вірність рідній землі, відданість найдорожчим в житті людям. Наприклад, у черговій сутичці з ворогом, шабля Микулі видалася надто легкою. Він кинув її геть, а натомість бере в руки дубову довбню, якою «можна було досягнути і далше вперед, і далше в боки... От він і стояв, розставивши широкі ноги, і вимахував нею то вліво, то вправо так, що одним замахом змітав з окопу по кілька ворогів...». Микула відразу здобув прихильність серед козаків завдяки своїй фізичній силі і кмітливості. У одному з боїв він врятував життя самому гетьману Сагайдачному., а це ще більше поріднило його з козацькою ватагою. У повісті автор з почуттям любові і відповідальності відтворив образи рядових козаків – Голоти, Мухи, Череватого, Тарана, Безушка, Пугача та ін.

Повість привертає увагу змалюванням низки історичних постатей, серед яких виділяється образ Петра Сагайдачного. Зовні його показано сивоголовим дідусем, який до козаків ставиться по-батьківськи, і в той же час є вимогливим, навіть суворим. Він роздумує над майбутнім українського народу. У розмові з Петром Могилою, який мав стати господарем Молдови, Сагайдачний відстоює думку, що йому потрібно вертатися на Україну, в Київ, де чекає багато роботи.

У змалюванні окремих представників польського війська О. Маковей інколи виявляє тонку іронію. Коли потрібно було, щоб король Жигмонт надіслав підмогу до Хотина, то посланець, який повернувся від нього, сповістив, що король полює зайців під Львовом. У цілому повість написана в

дусі поважного ставлення до польського народу. Серед командирів польського війська у таборі виділяється історичний образ гетьмана Ходкевича. У розмові із Сагайдачним він висловлює віру у часи, коли Польща буде сестрою Україні.

Одним з найголовніших принципів твору О. Маковея є послідовне дотримання автором історичної правди, майстерно наповненої письменницьким вимислом. Полемізуючи з А. Чайковським, який вважав, що історичні твори повинні будуватись за принципом прикрашування подій, подання їх перебільшеними, О. Маковей відповідав: «Історична правда, чи вона гірка, чи солодка, все мусить бути основою оповідань».

Повість «Ярошенко» понині залишається актуальною за порушеною темою, особливо в нинішні часи російсько-української війни. Вона спрямована проти воєн. У контексті сучасних подій Україна вдячна Польщі за ту колосальну підтримку, яку вона надає нашій країні у боротьбі з лютим ворогом.

V. Систематизація вивченого.

Запитання вчителя до учнів за викладеним матеріалом:

- За жанром «Ярошенко» - історична повість. Як ви розумієте поняття історична повість?**

Історична повість – це художній твір, сюжет якого побудований на основі певної суспільної епохи, в якому відтворені образи конкретних історичних постатей (запис у зошити).

Щоб краще зрозуміти твір, необхідно з'ясувати, які історичні події лягли в його основу. У повісті «Ярошенко» автор звернувся до подій боротьби українського та польського народів проти турецько-татарських завойовників в першій половині 17 століття, а саме змалювання воєнних дій, які відбулися під стінами Хотинської фортеці в 1621 році.

- На вашу думку, що спонукало О. Маковея до створення історичної повісті «Ярошенко»?**

Поштовхом до написання повісті стала підказка Івана Франка щодо

штудіювання поеми «Осман» сербського поета 17 ст. Івана Гундулича, одинадцята пісня якої присвячена подіям Хотинської битви у вересні 1621 року. Вивчивши архівні документи, пов'язані з цією подією, О. Маковей вирішив відтворити тогочасні події день за днем у художній формі.

Слово-коментар вчителя щодо відображення Хотинської війни у фольклорних та літературних джерелах:

Найкраще збереглися історичні деталі Хотинської битви 1621 року у пісні «Ой Хотине, граде давній, на всю землю вельми славний...». Вона належить до числа перших трьох найдавніше зафіксованих народних пісень. Перша з них — «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш...» - записана чеським ученим-мовознавцем Яном Благословом десь в середині ХУІ ст. Друга — «Про козака і Кулину», що надрукована в співанику Й.Дзвонівського в 1621 р. Третя — «Ой Хотине, граде давній, на всю землю вельми славний...» - дійшла до нас у рукописному співанику середини ХУІІ ст.

По свіжих слідах Хотинської битви написано один з навизначніших творів української панегірично-історичної літератури ХУІІ ст. з паростками стилю бароко — «Вірш на жалостний погреб зацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного, гетмана войска запорозкого» Касіяна Саковича.

Діяч молдавської культури Олександр Хиждеу провів все життя на Хотинщині, серед переказів про Хотинську війну, і залишив нам сонет «Хотин».

Хотинській битві 1621 р. присвятив заключний — ХХУІІ-й розділ свого історичного роману «Сагайдачний» Данило Мордовець.

Робота з текстом повісті.

Знайти у тексті повісті фрагменти, де зображено Микулу як відважного воїна.

1-й учень: «Микула не був рад із своєї шаблі — залегка була йому, - він ще в полудне постарався о дубову довгу довбеньку і з нею станув собі на окопі саме там, де було найрідше козаків. Сею довбенькою можна було засягнути і дальше вперед, і дальше в боки». (Т.І. С.555)

2-й учень: «От він і стояв, розставивши широко ноги, і вимахував нею то вліво, то вправо так, що одним замахом змітав з окопу по кілька ворогів. Усе, що по дорозі стрітила довбенька, мусило податися набік, вона обліпилася волоссям і кров'ю. Побитих лежало перед Микулою внизу стільки, що хто хотів знову до нього прискочити, мусив переступати трупи». (Т.І. С.555)

Знайти у тексті повісті уривок, який характеризує гетьмана Сагайдачного, з якого гетьман постає як державний діяч, що думає про майбутнє України.

3-й учень: У бесіді з Петром Могилою Петро Сагайдачний заявляє: «Ходіть, пане, у Київ, ходіть! Робота для вас найдеться! Ви ж такі школи кінчили, світами їздили, допоможете нам. От споміг я Київську братську школу, нехай би людські діти вчилися, а повести її добре, доглянути нема кому. Єзуїтам довіряти годі. Ви б доглянули, повели... А по братствах кілька роботи жде! Розчинилося на хліб, а вимісити і спечи нема кому. Погано скрізь... нарід опущений, побивають його підлотою, а оборонців так мало». (Т. С.679).

VI. Визначення теми, ідейного спрямування та проблематики твору.

Тема повісті: змалювання картин історичної переможної битви під Хотинем 1621 року, в якій проти турецького війська взяло участь сорокатисячне військо у складі поляків та українських козаків.

Ідея твору: показ незламності, єдності та героїзму українського, польського та молдавського народів у боротьбі проти турецько-татарських завойовників у першій половині 17 ст.

Жанр твору: історична повість.

Проблематика повісті:

- єдність українського, польського та молдавського народів у боротьбі проти спільного ворога;
- вірність своїй родині і своїй землі;
- героїзм простої людини у грізні для рідної землі години;

- героїзм українських козаків у боротьбі проти ворога;
- вірність і зрада у боротьбі проти ворога.

VII. Запитання для вікторини за повістю «Ярошенко»:

- 1.Хто з героїв повісті був родом із Кам'янця-Подільського, а оселився в місті Серет? (Семен Ярошенко)
- 2.Хто сказав Микулі, що польська чата забрала його родину? (вартовий)
- 3.Як звали дружину та сина Микули? (Роксанда, Тодірко)
- 4.Кому з героїв повісті належать ці слова : «Чому ті люди так ненавидять себе? Чому передумують тільки над тим, як би другого гладко позбавити життя?» (Микулі)
- 5.Чи знав Сагайдачний турецьку мову? (так)
- 6.З якого металу козаки виливали кулі? (з олова)
- 7.Хто з родини Ярошенків не повернувся з війни? (батько Семен)

VIII. Підсумок, оцінювання навчальної діяльності учнів.

Заключне слово вчителя.

Творча спадщина Осипа Маковея налізвичайно багата і різноманітна. Він поєднав у собі талант поета, прозаїка, публіциста, редактора і видавця і педагога. Його роль перед культурою Буковинського краю важко переоцінити. При його участі український літературний процес на цій землі значно поживався. У своїх поетичних та прозових творах він прислужився Буковині. Особливої уваги заслуговує історична повість «Ярошенко», у якій автор продемонстрував у художній формі славні сторінки нашої української історії.

IX. Домашнє завдання та коментар до його виконання.

- 1.Прочитати та опрацювати ідейно-художній зміст повісті «Ярошенко».
- 2.Скласти та виписати в зошит цитатні характеристики персонажів повісті.

3. Підготуватися до написання творчої роботи на тему: «У чому полягає актуальність повісті «Ярошенко» для нинішнього суспільно-політичного становища в Україні».

Висновки до четвертого розділу

1. Вивчення життєвого та творчого шляху українського письменника Осипа Маковця має дуже важливе значення для учнів закладів загальної середньої освіти не тільки Буковини, але й цілої України.

2. Досі українські методисти не створили конкретних методичних рекомендацій для вивчення творів О. Маковця на історичну тематику. Це стосується насамперед повісті «Ярошенко» про героїчну боротьбу українських козаків та польських вояків у 1621 році в битві під Хотином.

3. Пропонуємо вивчати повість «Ярошенко» на уроках літератури рідного краю або на уроках з позакласного читання.

4. На нашу думку, найоптимальнішим типом уроку при вивченні цього твору може бути урок засвоєння нових знань з використанням учителем елементів методу лекції.

5. Вивчення історичної повісті «Ярошенко» рекомендуємо завершувати написанням творчої роботи вдома.

ВИСНОВКИ

Осип Степанович Маковей увійшов в історію української літератури кінця XIX – початку XX ст. як талановитий поет, прозаїк та публіцист. Тематика його творів і поетичних, і прозових – різноманітна. На особливу увагу заслуговують твори історичної тематики. Досі вважали, що в О. Маковея на історичну тематику написаний лише один прозовий твір – повість «Ярошенко». Нашу увагу з цього погляду привернули поетична збірка «Подорож до Києва» (1917, перевид. 1998), збірка оповідань «Пустельник з Путни та інші оповідання» (1909, перевид. 2019) і, звичайно ж, повість «Ярошенко» (1905).

1. Отож, поетичні твори (20 віршів), що склали збірку О. Маковея **«Подорож до Києва»** - це важливий здобуток як у поетичній спадщині письменника, так і в українській поезії на межі XIX і XX століть. Первісно вірші, що в 1917 році склали збірку, Осип Маковей надрукував у чернівецькій «Буковині», яку редагував упродовж 1895-1897 років.

Видання цієї книжечки засвідчило небуденний талант Маковея-поета, який дивився на світ «прижмуреним оком». Він володів даром поета-сатирика, поета-гумориста. Чимало художніх поетичних засобів автор використав у віршах, які ми піддавали аналізу. При цьому О. Маковей проявив свою стійку громадянську позицію, позицію справжнього патріота, який усе своє творче життя дивився на Київ з надією, що саме під його покровом українські розділені кордонами землі об'єднуються в єдину державу.

Значна частина поезій, що увійшли до збірки носять історичний характер з того погляду, що в них поет звертається до образів конкретних історичних осіб (Літописець Нестор, князь Олег, Андрій Первозванний, князь Володимир, князь Ярослав Мудрий, гетьман Богдан Хмельницький, гетьман Петро Сагайдачний, просвітитель і митрополит Петро Могила, композитор Микола Лисенко, історик Володимир Антонович), а також до достовірних картин Києва, які він спостерігав під час відвідин міста.

О. Маковей у віршах збірки порушив проблеми, що були пов'язані із

вболіванням за долю України («Привіт Україні», «Мати городів руських», «Нова дума», «Пам'ятник Хмельницькому», «Вечір на Дніпрі», «Воскресення», «Прощання»), із зросійщенням українців («Кияни»), із тогочасним церковно-релігійним життям («В Лаврі», «Молитва»), із «запічковим» патріотизмом («Кияни», «Письмо додому»). Та водночас продемонстрував своє критичне ставлення до тих історичних подій та історичних осіб, які не завжди були на користь українському народові.

2.Збірка О. Маковей **«Пустельник з Путни та інші оповідання»** є важливим внеском в українську історичну прозу початку ХХ століття.

П'ять творів, що склали збірку, створені автором на основі історичних, фольклорних джерел і розкривають важливі факти минулого такого мультиетнографічного регіону, як Буковина.

У кожному з творів присутні історичні образи молдовських князів та господарів – Александра Доброго («Свято в Сучаві», «У Чернівцях на перевозі»), Стефана Великого («Пустельник з Путни», «Манолі», «Як брат сестру продав туркам»). Автор подає їх як авторитетних правителів держави, яким випало боронити землі князівства від турків у кровавих боях. Їхнє слово було законом для мешканців краю.

Важливо, що О. Маковей відтворив в оповіданні «Свято в Сучаві» переконливий історичний образ Григорія Цамблака – ченця, письменника і проповідника християнства; з твору читачі могли дізнатися про цього церковно-релігійного діяча, розповіді про якого передавалися лише в усній формі.

Завдяки професорові ЧНУ В. Антофійчуку «Пустельник з Путни» зміг через 110 років народитися вдруге і зайняти свою належну нішу в українській літературі.

3.До кращих зразків тогочасної історичної літератури відносимо й повість О. Маковей **«Ярошенко»**, в якій автор показав одну із славних сторінок спільної героїчної боротьби українського, польського та молдавського народів проти турецько-татарських завойовників. В основу

твору О. Маковей поклав події знаменитої Хотинської битви 1621 року.

Основні джерела, з яких О. Маковей черпав інформацію про Хотинську війну – це насамперед віршована епопея сербського поета Івана Гундулича «Осман», до якої порадив звернутися свого часу І. Франко. Про це свідчить лист О. Маковей до І. Франка від 8 травня 1899 року. У 1903 році на засіданні Чернівецького історичного товариства О. Маковей виступив з доповіддю «Хотинська війна 1621 р. у слов'янській поезії». Цього ж року газета «Буковина» повідомляла, що він здійснив поїздку на російську границю, щоб оглянути фортеці в Хотині, Жванці і Кам'янці, наміряючись писати історичну повість з часів осади Хотина турками 1621 р. Отже, О. Маковей на власні очі побачив ту місцевість, де відбулися події 1621 року. В архівах Відня письменник переглянув мемуари, архівні документи, які багато йому розповіли про часи боротьби з турками, про хронологію битви.

Серед дослідників побутує думка, що одним з джерел повісті «Ярошенко» могла бути хроніка учасника Хотинської кампанії поляка Якова Собеського. Дослідники-літературознавці та історики вважають, що між твором О. Маковей і згаданою хронікою є багато спільного в описі окремих елементів цієї війни.

В основі повісті «Ярошенко» лежить конфлікт, що відбиває зіткнення між турецько-татарськими поневолювачами і силами, які протистоять їм (український, молдавський і польський народи). Залежно від конфлікту групуються персонажі твору, розподіляються на позитивні і негативні, головні і другорядні.

Головним героєм повісті, відповідно до покладеного в її основу ідейно-тематичного задуму, О. Маковей зробив народні маси, висунувши цілком свідомо на перший план українське козацтво. Саме українські козаки разом з патріотичними силами з числа молдавського і польського середовища відіграли вирішальну роль у Хотинській битві 1621 р. У польському таборі автор серед патріотичних сил показав образ гетьмана Ходкевича, який розумів інтереси козаків, прихильно ставився до них, вірив у те, що прийде час, коли

Польща і Україна будуть жити в мирі і злагоді.

Серед козацької маси виділяється гетьман Петро Сагайдачний, який виступає передусім як патріот, мудрий військовий керівник. Його хвилює найбільше доля козаків, всього народу. Щоб врятувати батьківщину від ненависного ворога, він вирішує допомогти Польщі у війні проти турків.

Центральним персонажем твору є селянин Микула Ярошенко з містечка Серет. Це сильна, вольова, активна натура. Опинившись на дорогах війни, Микула приєднався до козаків, став месником за особисті та народні інтереси. На образі Микули Ярошенка, на прикладі його родини письменник показав, якого лиха завдає війна простому народові.

4. Вивчення життєвого та творчого шляху Осипа Маковея має дуже важливе значення для учнів закладів загальної середньої освіти не тільки Буковини, але й цілої України. Ім'я О. Маковея, на жаль, не введене до програм з української літератури ЗЗСО.

Досі українські методисти не створили конкретних методичних рекомендацій для вивчення доробку О. Маковея на історичну тематику. Це стосується насамперед повісті «Ярошенко» - про героїчну боротьбу українських козаків та польських вояків у 1621 році в битві під Хотиним.

Пропонуємо вивчати повість «Ярошенко» на уроках літератури рідного краю або на уроках з позакласного читання. При цьому, на нашу думку, найоптимальнішим типом уроку при вивченні цього твору може бути урок засвоєння нових знань з використанням учителем елементів методу лекції.

Вивчення історичної повісті «Ярошенко» рекомендуємо завершувати написанням творчої роботи вдома. Тема такої роботи – на розсуд вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Алекберлі М. Хотинська війна 1621 р. Чернівці, 1957. 122 с.
- 2.Антофійчук В. Повернення «Пустельника з Путни» // Маковей О. Пустельник з Путни. Чернівці : Букрек, 2019. С.6-11.
- 3.Богайчук М., Дуб Р. Письменники Буковини. Посібник для учнів 5-11 класів та вчителів української літератури. Чернівці, 1998. 208 с.
4. Буковина [Новини]. 1903. Ч.103.
- 5.Векуа О. Образ України в ліриці Осипа Маковей // Літературознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 2 (53). К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. С.8-14.
- 6.Гаєвська Н. Художня реалізація історичної тематики в прозі Осипа Маковей // Літературознавчі студії. Збірник наукових праць. Вип. 2(53). К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. С.23. С.22-29.
- 7.Гаєвська О. Особливості використання фольклорних жанрів у творчості Осипа Маковей // Літературознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 2 (53). К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. С.15-21.
- 8.Гнатюк М. Осип Маковей – письменник, редактор, літературознавець // Дивослово. 2013. №3. С.51-55.
- 9.Гнатюк М. Осип Маковей: громадський діяч, публіцист, пропагатор української культури кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Наукові записки історичного факультету Львівського університету. Львів, 2022. С. 155-164.
- 10.Жуковська Г. Ідейно-естетичні домінанти малої прози Осипа Маковей // Літературознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 2 (53). К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. С.68-86.
- 11.Задорожна О. Національна ідея в творчості Осипа Маковей // Літературознавчі студії. Зб. наук. праць. Вип. 2 (53). К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. С.87-93.
- 12.Засенко О. Осип Маковей (Літературно-критичний нарис) // Маковей О. Вибрані твори. К., 1961. С.3-41.

- 13.Засенко О. Осип Маковей (Життя і творчість). К.: Дніпро, 1968. 219 с.
- 14.Засенко О. Талант багатогранний і самобутній // Маковей О. Вибрані твори. К. : Дніпро, 1979. С. 5-20.
- 15.3 книги життя. Антологія українського класичного оповідання / Упоряд. і передм. Магдалини Ласло-Куцюк. Бухарест: Критеріон, 1973. С.145-159. 222 с.
- 16.Історія української літератури ХІХ століття. 70-90-ті роки. У двох книгах / За ред. О. Гнідан. Кн.1. К. : Вища школа, 2002. 575 с.; Кн.2. К. : Вища школа, 2003. 439 с.
- 17.Історія української літератури. У двох книгах / За ред. М.Жулинського. Кн.1. К. : Либідь, 2005. 656 с.; Кн.2. К. : Либідь, 2006. 712 с.
- 18.Ковалець Л. Сторінками життєпису тисячолітнього міста // Буковинський журнал. 2003. №3-4. С.300-302.
- 19.Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець ХІХ – поч. ХХІ ст. У 10-ти т. Т.2. У пошуках іманентного сенсу. К.: ВЦ «Академія», 2013. С.67-71. 624 с.
- 20.Кріль Й. Перший лист Осипа Маковея до Франка // Франко І. Статті і матеріали. Збірник 6-й. Львів, 1958.
- 21.Кріль Й. Осип Маковей. До 100-річчя з дня народження. К., 1966. 46 с.
- 22.Література рідного краю. Посібник для вчителів та учнів шкіл Чернівецької області. Вип.1. Чернівці: Прут, 1993. 192 с.
- 23.Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Ю. Ковалів. У двох томах. Т.1 (А - Л). К. : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.; Т.2 (М - Я). К. : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
- 24.Літературознавчий словник-довідник. Друге вид., виправлене, доповнене / Ред. рада Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко. К. : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
- 25.Маковей О. Про історичні оповідання // Діло. 1907. 18,19 червня.

- 26.Маковей О. Вибрані твори. К., 1961. 716 с.
- 27.Маковей О. Автобіографія // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Ф. 59. №2726. С. 29.
- 28.Маковей О. Вибрані твори. К. : Дніпро, 1979. 262 с.
- 29.Маковей О. Ярошенко. Історична повість. Нариси. Львів : Каменяр, 1989. 262 с.
- 30.Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського- Федьковича / За ред. Б. Мельничука, Л. Ковалець, О. Добжанського, К. Лук'янюк. Чернівці: Золоті литаври, 2005. 432 с.
- 31.Маковей О. Твори в двох томах. Том перший. Поетичні твори. Повісті / Упоряд., автор прим. О. Мишанич; автор передм. Ф. Погребенник. К. : Дніпро, 1990. 719 с.
- 32.Маковей О. Твори в двох томах. Том другий. Художня проза / Упоряд., автор прим. О. Мишанич. К. : Дніпро, 1990. 537 с.
- 33.Маковей О. Подорож до Києва / Передмова Ф. Погребенника. К.: Бібліотека українця, 1998. 51 с.
- 34.Маковей О. Пустельник з Путни / Упоряд., вступ. ст. та прим. Володимира Антофійчука. Чернівці: Букрек, 2019. 56 с.
- 35.Мельничук Б. Відлуння Хотинської звитяги // Хотинська звитяга. Тисячолітнє місто в народній творчості, художній літературі та мистецтві. Чернівці : Золоті литаври, 2002. С. 5-12.
- 36.Мельничук Ю. Осип Маковей (Життя і прозова творчість) // Осип Маковей. Вибране. Львів, 1956.
- 37.Мельничук Ю. Осип Маковей // Слово про письменників. Львів, 1958.
- 38.Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі. К. : Вища школа, 1978. 248 с.
- 39.Осип Маковей (1867-1925). Бібліографічний покажчик / Укладачі Ю. Боганюк, І. Рудько. Чернівці, 2017. 128 с.
- 40.Романець О. Хотинська битва в українській народнопоетичній

творчості та літературі // Минуле і сучасне Північної Буковини. К. : Наук. думка, 1973. Вип.2. С. 12-17.

41.Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середній школі. К. : Ленвіт, 2000. 384 с.

42.Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття. Хрестоматія в двох частинах. Ч.1 / За ред. Б. Мельничука, М. Юрійчука. Чернівці: Прут, 2001. 800 с.

43.Погребенник Ф. Осип Маковей – редактор. [До 90-річчя від дня народження Осипа Маковея (1867-1957)] // Рад. культура. 1957. 22 серпня.

44.Погребенник Ф. Осип Маковей. Критико-біографічний нарис. К., 1960. 133 с.

45.Погребенник Ф. Осип Маковей // Історія української літературної критики. Дожовтневий період. К. : Наук. думка, 1988. С.339-347.

46.Погребенник Ф. Осип Маковей // Маковей О. Твори в двох томах. Т.І. К. : Дніпро, 1991. С. 5-24.

47.Погребенник О. Маковей Осип Степанович // УЛЕ. К. : «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 1995. С.264-266.

48.Погребенник В. Провісник самостійності й злуки (Образ України в ліриці Осипа Маковея [Електронний ресурс] / В. Погребенник // Слово і Час. – 1997. – № 8. – Режим доступу: <http://md-eksperiment.org/post/20151220-provisnik-samostijnosti-j-zluki-obraz-ukrayini-v-lirici-osipa-makoveya>

49.Погребенник Ф. Бібліографічний покажчик / Уклад. В. Полєк, В. Патока; авт. вступ. ст. Р.Пилипчук. К., 1999. 118 с.

50.Погребенник В. Маковей Осип. Довідник з української літератури [Електронний ресурс] / В. Погребенник. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.net/info/dovidnik/198.htm>.

51.Попович О. Історичні постаті та народні маси у повісті Осипа Маковея «Ярошенко» // 370 років Хотинської війни. Теди доповідей. Чернівці, 1991. С.79-80.

52.Попович О. Осип Маковей і Буковина // Буковинське віче. 1992. 22

серпня.

53.Попович О. Осип Маковей – історик літератури. Чернівці: Рута, 1999. 64 с.

54.Попович О. Осип Маковей і національне життя Буковини на межі XIX-XX століть // Осип Маковей (1867-1925). Бібліографічний покажчик / Укладачі Ю. Боганюк, І. Рудько. Чернівці, 2017. С.5-11.

55.Попович О. Історія Буковини у збірці Осипа Маковея «Пустельник з Путни та інші оповідання» // Вілологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку. Міжнародна науково-практична конференція. Одеса, 25-26 січня 2019. Ч.І. Одеса, 2019. С.17-21.

56.Попович О. Осип Маковей -критик та історик літератури. Чернівці: Рута, 2001. 145 с.

57.Попович О. Осип Маковей (1867-1925) // Письменники Буковини. Хрестоматія в двох частинах // За ред. Б. Мельничука, М. Юрійчука. Чернівці: Прут, 2001. С.263-309.

58.Проскурняк В. О. Маковей про національну ідентичність та ... [Електронний ресурс] / В. Проскурняк // Питання історії України. – 2010. – Т. 13. – С. 137–143. – Режим доступу: [http:// www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.exe?...](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi.../cgiirbis_64.exe?...)

59.Пультер С., Лісовський А. Методика викладання української літератури. Вид. третє. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 143 с.

60.Семенчук І. Живопис словом. К. : ІСДО, 1995. 228 с.

61.Степанишин Б. Викладання української літератури в школі. К. : Проза, 1995. 254 с.

62.Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей / Упорядкування, передмова, коментарі та пояснення слів Н. Тихолоз; відп. та літ. ред. Є. Нахлік. Львів, 2007. 172 с.

63.Ткачук М. Художній дискурс лірики Осипа Маковея // Літературознавчі студії. Збірник наукових праць. Випуск 2 (53). К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. С. 212.

64.Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі. К.: ВЦ «Академія», 2013. 312 с.

65.Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. К. : Міленіум, 2002. 320.

66.Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку // Зібр. творів: У 50 т. К. : Наук. думка, 1984. Т. 41. С.471-529.

67.Хотинська звияга. Тисячолітнє місто в народній творчості, художній літературі та мистецтві / Вступна ст. Б. Мельничука. Чернівці: Золоті литаври, 2002. С.5-12.

68.Чечот М. Повість О. Маковея «Ярошенко» і хроніка Я. Собеського // Рад. літературознавство. 1967. №8. С.29-35.